

NAPKELET

FÉLHAVI FOLYÓIRAT

FŐSZERKESZTŐ: PAÁL ÁRPÁD

SZERKESZTŐK:

KÁDAR IMRE · LIGETI ERNŐ

III. ÉVFOLYAM

2. SZÁM

CLUJ-KOLOZSVÁR

1922 FEBRUÁR 1.

Népgazdaság és politika: Jakabffy Elemér: Az agrárreform telepösztő rendelkezéseinek erkölcsi alapja — **Tabéry Géza:** Sorsolyag (vers) — **Sas László:** Marianna (novella) — **Ladány István:** A lezúrt jogeiet — **Bárd Oszkár:** Problémák szirtjei között: Bevezető vers, Archimedes (versek) — **Darvas Simon:** A nagy átalakulás — Egy ember küzdelmei (Ernst Toller és az expresszionista dráma) — **Bartalis János:** Az erdőről hazatérő favágók, Miért vagyok bús? (versek) — **Balázs Béla:** Isten tenyerén (regény)

Két hét politika: Weiss Sándor: Néppárti, egység és közeli jövőndő

Viták és észrevételek: Dózsa Endre: Magyarság és zsidóság — **Halmágyi Antal:** Harcok a halott Ady körül

Népek és kultúrák: Szabó Imre: Az új zsidó irodalomból

Jegyzetek és könyvismertetések: Dienes László: Kiáltvány Budapesten a tömegek új kultúrájáért — **Molter Károly:** Tompa László: Erdély hegyei közt — **Walter Gyula:** Bíró Vencel: Erdély követei a portán — **Becski Irén:** Romain Rolland: A farkasok

Képkiallítások: Dóczyiné Berde Amál: Dezső Miklós nagyenyedi képkiallítása.

Napkelet hírei

ÁRA: 8 LEI 8 CSEH KOR. 30 MAGY. KOR. 300 OSZT. KOR. 4 DINÁR 8 MÁRKA

FŐMUNKATÁRSÁK:

**BÁRD OSZKÁR, JANOVICS JENŐ, KÓS
KÁROLY, NAGY DÁNIEL, NYIRŐ JÓZSEF,
SZOMBATI SZABÓ ISTVÁN, TABÉRY
GÉZA, ZSOLT BÉLA**

SEGÉDSZERKESZTŐ:

SZENTIMREI JENŐ

ELOFIZETÉSI ÁRAK:

negyedévre . 45 lej, 45 cseh, 150 magyar, 1000
osztrák korona, 25 dinár, 45 márka.
félévre . . . 80 lej, 80 cseh, 250 magyar, 1800 osz-
trák korona, 45 dinár, 80 márka.
égszévre . 150 lej, 150 cseh, 450 magyar, 3200
osztrák korona 80 dinár, 150 márka.
Az évi ajánlási költség beküldése ellenében
a lapot ajánlott levélben kaphatják meg előfi-
zetőink, ami a pontos postai kézbesítést biztosítja.

A „Napkelet“ a szabad kutatás s a különböző irodalmi írá-
nyok és világnézetek szabad fóruma. Nem alkalmaz lelkiismereti
kényszert senkivel szemben s minden irányt szóhoz enged, ha becstü-
letes álláspontot fejez ki és önmagának mértékével mérve értéket
jelent. Ezért minden író önmaga felelős cikkéért.

Csak azokat a kéziratokat őrizhetjük meg, amelyeket a szerző
felkérésünkre küldött be. Más kéziratokat nem adunk vissza. Minden
beérkezett kéziratot három hónapon belül megválaszolunk.

<p>I R O D A STR. MEMO- RANDULUI 3 TELEFON 664.</p>	<p>LAPKIADÓ RÉSZVÉNYTÁRSASÁG CLUJ-KOLOZSVÁR</p>	<p>Ü Z E M STR. UNIVER- SITATIUI No. 3 TELEFON 694.</p>
◆ ◆ ◆ ◆	◆ ◆ ◆ ◆	◆ ◆ ◆ ◆
◆ ◆ ◆ ◆	◆ ◆ ◆ ◆	◆ ◆ ◆ ◆

Modern, nagy nyomdaüzemében
ugy könyvnyomdai, mint litogra-
fiái munkát fővárosi ízléssel, ol-
csón és gyorsan készít. ◆ Könyv-
kötészete, vonalzóberendezése és
üzleti könyvgyártása is olyan igé-
nyekre berendezett, hogy e téren
is helyettesíteni tudja a budapesti
fejlett nyomdavállalatokat. ◆ Az
ipari és kereskedőköröket próba-
megrendelésre kéri. Postai meg-
rendelést a legpontosabban teljesít.

A TELEPFOSZTÁS ERKÖLCSI ALAPJA*

Irta: JAKABFFY ELEMÉR

Az agrárreform telepösztő rendelkezéseihöz erkölcsi alapot is találtak, kik a törvényhozás félrevezetésével ezeket a rendelkezéseket kierőszakolták. Hirdetik, hogy a magyar telepítés erőszakosság volt a románsággal szemben, hogy románoktól vették el a földet, ezek gazdasági létét tették tönkre, mikor az ország különböző részeiből magyarokat hoztak ide. Az igazságosság és méltányosság követelménye tehát, hogy ezeket a földeket vissza vegyék, ha ezzel mindjárt a magyar telepések földönfutókká lesznek is.

Jelen sorokat nem azért írjuk, adatgyűjtésünket nem azért tesszük közzé, hogy a magyar telepítési politikát védjük. Sorainknak ez csak látszata lehetne. Valódi céljuk, hogy a tárgyilagos bírálat alá bocsássuk azokat az adatokat, melyekből megítélhető, vajjon igazságszeretet és becsületes pártatlanság adhat-e tényleg erkölcsi alapot a telepösztő rendelkezéseknek. Erkölcsi alapot ahhoz, hogy törvények vegyék el az 1885. év után telepített 16—50 holdas magyar gazdák csaknem minden, vagy a legkisebb törvényes mértéket meghaladó földjét.

Amióta a nemzeti érzés Európa népeinél politikai elhatározások rugója lett, mindenütt jelentkezik a vágy, hogy az államterület azon részeire is átvitessenek az uralkodó faj nemzeti sajátosságai, amelyeken azok egészben hiányzanak vagy csak kis mértékben vannak meg. — Az angolok Irországban, a Habsburgok egész birodalmukban, a poroszok Pozenben, Schleswigben és Elzász-Lotharingiában, az orosz cárizmus egész birodalmában, különösen Besarábiában. Sőt Hollandiában és Romániában is megtaláljuk ezt a törekvést. Nem a magyar kormányok agyában született meg tehát e gondolat. Ezek csak elkésett utanzói voltak a nagy impériumok ilyen próbálkozásainak.

Ha erkölcsiileg elítélhetőnek tartjuk tehát általában az ilyen telepítést, úgy el kell itélnünk Európának majdnem mindegyik államát, vagyis Európa egész közeli politikai múltját. Am gyakorlati érzéssel, a társadalmi erők küzdelmét ismerve, minden ilyen megnyilatkozásban csak azt kutathatjuk, vajjon viszonylagosan, a máshol talált ilyen jelenségekhez hasonlítottn, ez az akció brutálisabb eszközökkel folyik-e vagy sem, ezen akciónál a kultúrjavakból több esik-e áldozatul, mint amennyit az általános felfogás természetszerűnek tart.

*) Az illusztris szerző tanulmányához a Napkelet szerkesztőségének csak annyi a megjegyzése, hogy minden elnemzetietlenítő politikát, legyen az akár erőszakos telepítés, akár erőszakos telepösztás, élesen elítéltünk a múltban is és elítélünk ma is.

Vagyis, ha telepítési politikát erkölcsi szempontból bírálunk, ezt csak összehasonlítással tehetjük. Meg kell állapítanunk, vajjon az, melyet ítélőszékünk elé állítottunk, eszközeiben és céljaiban kiméletlenebb, súlyosabb sérelmeket okozó volt-e a többinél. Vajjon ez az autochton lakosság jogait érzékenyebben sértette-e, mint az általában történt.

*

Köteteket írhatnánk, ha az európai kormányok minden telepítési politikáját tüzetesen ismertetni óhajtánánk. Célunk nem kívánja ezt. Elégsége, ha a tőlünk távolabb esők egy némelyikére csak nagyobb körvonalakban mutatunk rá, a hozzánk közelebb állók némelyikével pedig kissé tüzetesebben foglalkozunk, mindegyikkel pedig úgy, hogy a bemutatott tényekből azután következtetéseket vonhassunk.

A most győzelméhez közel jutott ir-mozgalom, az írek évszázados küzdelme abból eredt, hogy az angol, a maga nemzeti sajátosságait az ír szigetre is kiterjeszteni törekedett. A XVI-ik század hozta az írekre az angol parancsot, hogy minden ír tartozik borotváltni bajuszát, levágnatni hajfürteit, levetni a nemzeti köpenyt és ruhát, angolul beszélni és gyermekeit angolul taníttatni. Ekkor igyekeznek itt is az anglikán egyházat megteremteni és ekkor juttatják az ír föld egy negyedét új telepesek kezére. A politikai és gazdasági erőszakosságok ezen egész sora hozza meg 1641-ben az ír nagy agrár forradalmat, melyben Írország elbukik. Ezt a legkiméletlenebb telepítés követi. Az angolokra kellemetlen elemeket, a földbirtokosokat, a nemeseket, a papokat egyszerűen kiűzik régi birtokaikból. A köztársaság angoljai 50.000 írt kényszerrel új lakhelyre telepítenek, 40.000-et külföldre kergetnek és sokat kivégeznek. 1689. év után újabb telepítések történnek. II. Jakab király szövetséget köt az írekkel a renitens parlament ellen, minek eredménye, hogy az ír lázadást újra leverik és Írország ama harmadréséből, mely még katolikus írek birtokában volt, egy további harmadát vettek el, úgy, hogy most Írország földjéből katolikus ír kézen még csak a föld egy hatodánál valamivel több maradt, a vad, kevéssé termékeny vidéken. Ennek a politikának eredménye lett, hogy a XIX. század közepén 8·3 millió lakósból 3 milliót az államnak kellett eltartania és az angol urak barbár módon csapatostól kergették el írországi birtokaikról a kikötött szolgáltatásukat teljesíteni képtelen kis ír bérlőket, olyannyira, hogy az egész sziget népessége például 1841—1851. évek között 1,623.000 fővel, vagyis majdnem 20 százalékkal fogyott.

Amikor az angolok írországi telepítési politikája már kezdett keserű gyümölcsöket hozni, a XVII. század végén és a XVIII. század folyamán az európai kontinensen is nagyobb telepítések történnek. I. Lipót, VI. Károly, Mária Terézia és II. József Habsburg uralkodók nevéhez fűződnek ezek különösen. A Habsburgok egész birodalmában megtaláljuk nyomait, de sehol sem oly rendszeresen, mint a Tisza—Maros szögében az úgynevezett Bánságban. Miután ezen

a területen vannak a magyar telepítési politika eredményei is legnagyobb mérvben, foglalkozzunk ezzel a telepítéssel kissé bővebben. Magától értetődő, hogy kitűzött célunk látszögéből itt sem azt nézzük, hogy a betelepítettek milyen sorsra jutottak, hanem Szentkláray Jenő kutatásai nyomán főleg azt, hogy ez a telepítés milyen hatással volt azokra, akiket már itt talált.

Az 1763-ik évi telepítési patensig, mellyel a Tisza közben Mária Terézia rendszeres nagy német telepítése kezdetét veszi, mindössze csak 33000 katolikus telepes lakott a tartományban. A hétéves háború után fokozott eréllyel használta föl az uralkodónő a békét, hogy keresztül vigye Magyarországon telepítési politikáját és nevezetesen, hogy a Bánságot benépesítse. Pusztá föld elég volt itt a kincstár birtokában. Csak a földek a török uralom alatt elpusztult falvak helyén, vagy a románok lakta községek közül terültek el és prédiümoknak nevezettek. Területük nagyságát senki se tudta, senki se mérte föl. A románok elfoglalva tartották e földek javából a mennyit megmunkálhattak és a mennyit megélhetésükre és a pásztorkodásra elegendőnek tartottak. Kataszter, telekkönyvi birtokjog, mérnöki lánc nem ellenőrizte őket és nem gátolta a foglalásban.

A prédiümokat, vagyis a lakosság által nem használt pusztákat bérlőknek, vagy bérlőtársaságoknak adta ki a kormány. Mária Terézia ezektől a bérlőktől és társaságoktól szedette vissza első sorban a földet és ezeket adta ki a bevándorlott német telepeseknek. Azonban amikor a németországi bevándorlók telepítése közben panaszok merültek föl, hogy a románok és különösen a Marosmentiek háborgatják a berendezkedő német telepeseket, Mária Terézia egy 1765 évi július 14-ikén kelt rendelettel elvben kimondotta, hogy a délmagyarországi román községeket, melyek a német gyarmatosítások útjába állnak, más vidékre kell költöztetni. A királynő ezen elhatározásának megvalósítását a miniszteriális banko-deputációra bízta, mely a költöztetés indító okainak kifejtése mellett az eljárás módozatait is részletezte és a kivített a temesvári tartományi igazgatásra bízta. A királynő azonban kikötötte azt, hogy a román községek költöztetése kellő vigyázattal és ne egyszerre, hanem a felmerülő szükség szerint fokozatosan történjék. Így indultak meg a hivatalos nyelven „Schiebung“-oknak nevezett áttelepítések.

Nézzünk meg ezek közül meg egyet, hogy ítéletet alkothassunk a telepítési akció bánásmódjáról, „erkölcséről.”

Sefdin, Kisfalud és Szakálháza egykor magyar, a török hódoltság óta román községeket 1767 év folyamán kívánták új rendeltetési helyükre, a nagybecskereki román vidékre átschiebolni. A románoknál népszerűségnek örvendő öreg Plasch tanácsost e falvakba küldötték, hogy jólelkű nyájas szavakkal közölje az ottani románokkal, hogy a jövő év nyarán ki kell költözniök a falujukból s Lippa, illetve Temesvár mellől mintegy 5—6 napi járásnyira le kell hurcolkodniök egész Nagy-Becsckerek alá, hol a hatalmas uralkodónő új otthont készített nekik, hol bőségesen megajándékozta őket gazdasági földekkel és arról is gondoskodott, hogy ott a saját

nemzetbeliek közelében új falvakat alapítsanak és jobban boldogulhassanak. A megnyugtató rábeszélés annyira sikerült az öreg Plaschnak, hogy a kivándorlásra utasított román községek aláírták az eléjük tartott folyamodványt, melyben áthelyeztetésüket maguknak kellett kérniök. Plasch az 1766 évi június 19-én tartott igazgatósági ülésen számolt be küldetése eredményéről. A tanács meglegedéssel vette tudomásul eljárását és a román költöztetés tárgyában oly határozatokat hozott, melyeknek elvi jelentőségüknél fogva a későbbi román költöztetéseknel is zsinórmértékül kellett volna szolgálniok, Ezek szerint a mozgósítandó községekkel meg kell állapítani előbb a költözés föltételeit. A községeknek szabad saját érdekeik védelmére felszólalni, de az adminisztráció nem tartozik a községek feltételeit tekintetbe venni, mert felsőbb szabályzó rendelet és pozitív törvény híján, egészen a saját hatáskörében és teljes hatalommal járhat el a románok költöztetésénél. De azért a községek kérelmeit jegyzőkönyvbe veszik és az adminisztráció tanácsülésében forma szerint letárgyalják. Minden költözésnek tavasszal vagy legkésőbb a nyár derekán kell végbe mennie, hogy egyrészlől az áthelyezett alattvalóknak idejük legyen az új vetés alá szántaniok, más részlől, hogy az akkor megérkező német telepések az elvonult románság összes helyeit nyomban elfoglalhassák és házak építését haladéktalanul megkezdhessék.

A költözőket három évre fölmentették a királyi adók felének megfizetésétől, a terrestrális illeték bizonyos hányadától, a gabona-, bány- és borjú tizedtől, a fa- és széna illetmények szállításától és minden egyéb robottól; kapnak előlegkép vetőmagot részletfizetésre és a házi állatok teletetésére takarmányul az első télen községenként, 100 boglya szénát. Házaik anyagát magukkal vihették vagy eladhatták. Ellenben nem engedte az adminisztráció, hogy a költözők tetszés szerint választhassanak prédiomot, vagy hogy a föld mennyiség kimérésébe bele avatkozzanak. Tartoztak arra a helyre hurcolkodni, melyet részükre a felsőbbség kijelölt és kénytelenek voltak bele nyugodni a királynő által megszabott 30 holdnyi konstitútvumban, noha ezelőtt kétszer akkora földön legeltethették nyájaikat.

A három román falu 1767 júliusában tényleg útnak indult, nem oda ahová az öreg Plasch kilátásba helyezte, hanem a kleki és toráki prédiomokra. Háromszáznegyven családnak költözése, mintegy kétezernyi lélekszámmal, (Nagybodófalváról is ennyien indulnának, ha a telepfosztó rendelkezések végrehajthatnának, csak hogy koldus útra,) öt-hat száz szekéren, ökrökkel, tehenekkel, juhnyájjal, sertés farkákkal, nem közönséges látványosság lehetett. Amint elvonultak lerombolt falujuk mellett, ékesebb új hegységek keletkeztek új névvel. Sefdinből Schöndorf, Kisfaludból pedig Kugelsbrunn lett. Amint a románok új telepeikre értek, azonnal házak és a templom építésekhez fogtak. Azonban a salétromos izü kutak vízéhez nem tudtak hozzá szokni, a nedves légkör, a hurcolkodás és berendezkedés fáradalmi, földből vert házaiknak penészlő, nyirkos falazata és az élelmezés hiánya ijesztő mértékben megszorította közöttük a halan-

dóságot. A marhavész is dühöngött, melynek jószágaik nagy része áldozatul esett. A kincstári tisztek szigorú kényszerrel akarták őket az átvett telkek művelésére szorítani. Ez nem vezetett célhoz. A románok otthagynva házaikat, földjeiket, egyenként megszöktek és ilyenkor magukkal vitték az államtól kapott pénzelőlegeket is. A temesvári igazgatóság azután köröztette is a szökevényeket, természetesen legfőbbnyire hasztalanul.

II. József császár az 1768-ik év tavaszán beutazta a temesi bánzágot. Sorra vette az átköltöztetett román falvakat is és úti naplójába ezt írta: „A románok rossz bánásmódba részesülnek, gyakran kényszerítettnek házaikat és telkeiket másoknak átengedni s más felé költözni, a miért is inkább kivándorolnak.“

*

Térjünk egy később eső kor telepítéséhez, a poseni poroszhoz. A lengyel vidékeken létesítendő céltudatos telepítés eszméje 1836-ban merült föl, Bismarck 100 millió márkát szavaztat meg e célra és az eladósodott lengyel nemesek birtokainak összevásárlása ezzel kezdetét veszi. Az Aussiedlungs komisszion létesítése első éveiben 40.000 hektár földet vásárol össze, de később mindég nehezebben jut ilyenhez. Mégis 1836—1906 évek között, vagyis 21 év alatt 326000 hektár földet vásárol a kormány, 420 millió márka költséggel és ebből a földből 178.000 hektárt osztott szét.

Bismarck terve azonban mégis csődöt mondott. Ugyanezen idő alatt a megalakított lengyel parcellázó egylet 100.000 hektárral több német birtokot vásárolt. A célzatos telepítési politikának tehát új eszközökhöz kellett nyulnia. 1904-ben kivételes törvényt hoztak telepítések ügyében, mely szerint Kelet Poroszországban, Szibériában, Frankfurt, Stettin, Cöslin kormányzó kerületekben a helységek kivül lakházakat csak rendőri engedéllyel szabad építeni. A törvény célzata az volt, hogy lehetetlenné tegye a lengyel parcellázást; mert míg a német telepeseknek megengedték a lakóház építést, a lengyel telepesek hiába folyamodtak.

Ez a törvény sem érte el a célját és így a német sovíniszták elérkeztek az utolsó eszközhöz. 1907 novemberében, Bülow birodalmi kancellár benyújtotta az országgyűlésnek a kényszer kisajátítási törvényt. A kényszer kisajátítás 70.000 hektárra szól, a törvényjavaslatot kis többséggel elfogadták, de azt végre nem hajtották.

Az 1910 évig betelepített németek száma 130—140.000-re tehető. 3—400 új német falu létesült lengyel földön és ez az államkincstárnak 750 millió márkába került.

*

Ezek után vegyük szemügyre a XIX század végén kezdett magyar telepítés hatásait.

Ez az akció 1880-ban indult Ótelek és Ujvár községekhez való hozzá telepítéssel. 1881-ben Szapári falvát létesíti a kormány, ahová a torontálmegyei Albrechtendorf református magyarjait helyezte át. 1882-ben létesül Ujjözseffalva, Istvánfalva és Gizellafalva, a hová

az elisenheimi árvízkarosult németek jutnak és Bethlenháza a hova zichyfalvi németek kerülnek. Ugyanez évben települnek át a bukovinai csángók Székelykevére, Wertelendi falvára és Sándoregyházára. 1883-ban létesül Szapáriliget, Gyulafalva és Wekerlefalva és 1884-ben újabb csángó telepítés történik Gyarakon és Vajdahunyadon.

Ezeket az első telepítéseket az új román agrárreform rendelkezései nem érintik, mert csak az 1885 év után történekmekkel szemben irnak elő földfosztást.

1887-ben alakul Nagyzerzébetlak, 1888-ban Tiszakálmánfalva, 1889-ben újabb dévai csángó telep, 1890-ben Felsőmuzslya.

1888-ban teszi meg a magyar kormány az elhatározó nagy lépést egy céltudatos nemzet-politikai telepítéshez. Ekkor határozza el 21600 kat. hold kincstári erdőterület letarolását a Bega völgyében, Vadászerdő, Temesvár, Csernegyháza, Bruckenan, Szakálháza, Monostor, Remetelanka, Sziklás, Visziás, Iklár, Budínca, Sustra, Temesrékás, Jezovin, Mosnica és Gyíral községek határában és Bálic vidékén a lugosi úttól keletre. Síkföldön állottak itt az erdők, melyek területét tehát közigazdasági szempontból is mielőbb eke alá kellett juttatni.

Ezen a területen az első telepítés az újszentesi volt 1892-ben, ezt követte a nagybodófalvai és az igazfalvai 1893-ban, mely utóbbi 1899-ben egészült ki.

Miután nem célunk a telepítések általános ismertetése, hanem ezeknek csak hatását vizsgáljuk, elégséges lesz, ha ezzel a három telepítéssel foglalkozunk tüzetesebben annál is inkább, mert ezek nem hozzá telepítések, mint a később keletkezettek, hanem önnálló új községek és így a nyert kép tisztaságát nem zavarják más tényezők.

Az a nyugtalanság, majd elkeseredettség, mely a román közvéleményben a telepítések kapcsán jelentkezett, ezen községek létesítésekor jutott lehangosabb kifejezésre megyegyűléseken és a sajtóban, ez is indokolja, hogy ezek hatását tegyük különösképpen vizsgálatunk tárgyává.

Újszentes szomszédságában Temes-Kovácsit, Csernegyházát, Temesgyarmatit és Girodát; Nagybodófalva körül Bálicot, Kutinát, Tergövestet és Fadimákot, Igazfalva határa mellett Baszestit, Kakittát, Begamonostort, Bozsurt és Bukovecet találjuk. A három telepes községnek határa tehát elsősorban ezeket a községeket éri. Ezeknek juthatott volna a körülöttük letarolt erdőségek tuskós talaja, ha az új telepítések itt meg nem történnek és ezek a községek sorvadtak el, ha a telepítés tényleg kiméletlenül történt. Mielőtt tehát tovább haladnánk, álljanak itt ezen községek egynémely statisztikai adatai.

I. TÁBLA

Sorszám	Helység neve	A polgári népesség száma				A polgári lakosságból román anyanyelvű			
		1870	1880	1900	1910	1870	1880	1900	1910
		1	Temeskovácsi . .	655	645	955	948	13	18
2	Csernegyház . . .	1444	1321	1454	1332	1265	1147	1275	1164
3	Temesgyarmat . .	4920	4844	5321	5259	260	186	295	318
4	Géroda	900	909	1184	1419	701	718	774	851
5	Bálint ⁺	757	860	912	1349	667	606	737	760
6	Kuttina	1017	845	923	969	1005	807	900	963
7	Tergovest	496	503	667	839	492	482	661	352
8	Fadímák	985	845	958	938	985	821	952	923
9	Baszest	545	509	579	585	543	485	573	575
10	Kakitta	1354	1275	1528	1637	1348	1212	1480	1599
11	Bégamonostor ⁺⁺	431	391	479	776	405	339	450	508
12	Bozsuk	568	585	628	654	512	500	590	630
13	Bukovec	773	720	814	787	749	678	806	774
Összesen:		14845	14252	16402	17492	8945	7999	9507	9446

* Bálinton körülbelül 200 telepes magyar van.

** Bégamonostoron körülbelül 150 telepes magyar van.

II. TÁBLA

Sorszám	Helység neve	Lakóházak száma			A lakóházak közül					
		1880	1900	1910	téglaából vagy kőből épült		cseréppel vagy bádoggal fedett		nád vagy zsuzonál fedett	
					1900	1910	1900	1910	1900	1910
1	T.-kovácsi	110	167	185	1	3	39	87	128	96
2	Csernegyház .	281	300	302	1	—	52	103	244	198
3	Temesgyarmat	739	971	1016	70	30	531	734	432	275
4	Géroda . .	184	247	260	5	20	55	124	164	125
5	Bálint . . .	131	172	249	20	16	42	155	85	63
6	Kuttina . .	162	174	181	2	3	27	84	74	43
7	Tergovest.	94	117	165	6	9	15	127	82	27
8	Fadímák .	185	182	172	1	4	20	61	93	81
9	Baszest . .	101	113	116	1	3	—	23	50	35
10	Kakitta . .	264	296	319	1	3	4	60	190	183
11	Bégamonostor	82	95	138	3	4	7	79	59	41
12	Bozsuk . .	116	121	128	8	10	8	23	54	49
13	Bukovec .	141	145	153	—	1	6	23	53	45
Összesen:		2590	3120	3384	119	106	806	1683	1708	1261

Ezekből a nyers számokból a következő eredményekhez jutunk: Mielőtt a telepítések megindultak a (13 község lakossága nem hogy szaporodott volna, hanem ellenkezőleg 1870 és 1880 között jelentékenyen fogyott. A telepítések óta a lélekszám szaporodás egyre tart. 1880—1900 között évente átlag 107 lélekkel, 1900—1910 évek között évente átlag 109 lélekkel szaporodott ezen községek összes lakossága.

A román elem 1870—1880 évek között vagyis a letelepítések előtt még nagyobb arányban fogyott, mint az összlakosság, mert míg az összlakosság évente átlag 60 lélekkel csökken, addig a román elem lélekszáma évente átlag 95-el fogy.

1880 óta a román elem szaporodása is jelentkezik. 1900-ig évente átlag 75 lélekkel szaporodik, 1900—1910 között pedig úgyszólván változatlan marad.

A 13 községben a lakóházak száma szakadatlanul emelkedik. Az 1880—1900 évek között ép úgy, mint 1900—1910 között évente átlag 26 új ház épül.

A lakóházak közül a kőből épültek fogyását mutatja a II. táblázat. Ennek magyarázata, hogy a míg Temesgyarmaton 1900 évben 70 kőből épült házat mutattak ki, addig 1910-ben csak 30-at, ami mindenesetre téves adat. Ha ezt figyelembe vesszük, úgy a téglából építések is gyarapodást mutatnak.

Legfontosabb eredmény azonban, hogy a cserép, pala- és bádóg fedelek száma tíz év alatt, 1900 és 1910 között megkétszereződött, a legprimitívebb fedelek, a zsup- és szalmából készültek pedig egy harmaddal fogytak.

Ezek a megállapítások kétségtelenül igazolják, hogy az ezen községek mellett létesített telepítések a lakosság szaporodására a román községekben is előnyösen hatottak, mert ilyen mérvű szaporodást a távolabb eső román községek átlaga felnem mutat. Azok elnemzetietlenítése egyáltalán meg nem történt és az anyagi gyarapodás lehetősége is megvolt, mert ennek legbiztosabb fokmérője a lakóházak tökéletesülése, amely szintén nem marad az egyéb román községek átlaga alatt.

Sajnos nagy utánjárásunk dacára sem szerezhettünk megbízható számszerű adatokat a községek állatállományainak gyarapodásáról. Azonban a rendelkezésre állókból is megállapíthatjuk, hogy az első idők aggodalma e téren alaptalannak bizonyult, az állatállományok is fokozatos növekedést mutatnak. Lehetővé tette pedig azt a növekedést a kincstár állandó gondoskodása a szükséges legelőkről.

Erre vonatkozólag álljon itt néhány adat, melyet megszerezniünk sikerült.

A telepítések óta a magyar kincstár a majorsági területekből bérbeadott:

Bálincnak	102 kat.	holdat	244	korona,
Kuttinának	626	„	3312	„
Fedimáknak	430	„	2426	„
Baszestnek	43	„	442	„
Kakittának	135	„	572	„

vagyis az öt községnek 1335 kat. holdat 6996 korona évi haszonbérért vagyis átlag holdját évente öt és egy negyed koronáért. Természetes tehát, hogy az így kedvezményezett községek állattenyésztése szépen fejlődött.

Megtörtént néhány esetben, hogy a kincstár egyes telepek létesítéséhez magánosoktól földet vásárolt. Hogy ez miképen történt, álljon itt egy példa: Bálincnak 1995 holdas határához 1884-ben 1294 kat. hold kincstári erdő tartozott. Ekkor az állam megelőző letarolás után 467 kat. holdat, holdanként 55 koronáért, dr. Maior János román nemzetiségű birtokosnak adott el. Nyolc évvel később 292 holdat Bodófalva létesítésénél használt fel és így Bálincan mindössze 535 hold birtoka marad, amelyből 102 holdat a községnek engedett át legeltetés céljára, mert állatállománya ennyit szükségelt. A kincstár rendelkezésére maradt, terület tehát nem volt elégséges egy itt később célba vett telepítéshez, miért is mikor dr. Maior János a kincstártól megvett birtokát $3\frac{1}{4}$ hold kivételével megvételre felajánlotta, a kincstár tőle azt mégcsak félig irtott állapotban visszavásárolta kat. holdanként 200 korona vételáért.

*

Az előadattak a következő megállapításokra jogosítanak:

Az angol telepítés Irországbán az autochton lakosságot egyszerűen földönfutóvá tette; az osztrák a Bánságban azt áthelyezte, ha célja ezt így kívánta, tekintet nélkül arra, vajjon az áthelyezett nem jut-e kedvezőtlenebb helyzetbe; a porosz a betelepítendő területen az őslakosságot más elbánásban részesítette, mint a többi állampolgárt és gazdasági megerősödését mindenkép gátolni törekedett: a magyar pedig az ilyen területeken talált népet egy talpalatnyi földtől meg nem fosztotta, állampolgári jogait e népnek nem csorbította, gazdasági fejlődését mivel sem gátolta.

Az angol telepítési politika eredménye volt, hogy egy évtized alatt az autochton lakosság majdnem 20%-a! fogy; az osztráké, hogy miként azt II. József császár följegyezte, az kivándorolni kénytelen, a magyaré, hogy az autochton nép is állandó szaporodást mutat.

Az elnemzetietlenítés egyik politikának sem sikerült.

Ha tehát nem hipokrita szellem vezet, ha a magyar telepítést tárgyilagossággal bíráljuk meg, ha belátjuk, hogy általános felfogások eredményezte politikai tények áldozatai, bűnbakjai becsületes polgárok nem lehetnek és ilyen felfogással olvassuk el az új román agrár-reform telepfosztó intézkedéseit; akkor ezekben nyomára akadhatunk a XVII-ik századbéli angol- és a XIX-ik századbéli porosz politika szellemének, ezektől remélhetjük, hogy meghozzák a XVIII-ik század osztrák politikájának eredményeit, hogy ezek a magyarok is kivándorolnak, de erkölcsi alapot ezeknél a rendelkezéseknél nem lehet találni.

SORSLOVAG

Úgy léptettünk a meredek jelen
 KacsARINGÓS szerpentinein
 Mint páncélfödte, zord lovagi jellem
 Ki hátranéz nyergéből, így beszélve:

„Im!

Ott lenn a zúgó rengeteg alatt
 Paloták vadona nő;
 Itt fenn enyészet bús lépte halad
 S holnap kifordúl tán a gyökere
 A ritka fáknak és kivigyorog
 Alóla vakon a kő,
 De rengeteg vesztén ne sírj' te dőre
 Emberi sziv, hisz így jutunk tetőre“.

Ám

Jött velünk a végső útkönyöknél
 Szemközt szikáran — régi rab — ős lelünk.
 (Vén végzetünk! Csak itt mélybe ne löknél!)
 ... Jött és megállt ... régi hullalelkünk
 S nem volt előle menekvő-födél.
 Megállt, megnézett,
 Megbabonázott
 S egy pillanatra
 Megállt az élet.
 ... Os morajt zúgtak
 Irdatlan erdők,
 Rengeteg erdők,
 A sűrű vadon az életet tanulta
 S mi visszavágtunk
 Az emberritka múltba.

TABÉRY GÉZA

MARIANNA

Irta : SAS LÁSZLÓ

I.

Ne mosolyogj. Marianna az éjjel is nálam volt és megmutatta az arcát. Nem képzelődöm, nincsenek vízióim. Nem álmodtam. Nem vagyok még egészen örült, meg tudom különböztetni az álmot a valóságtól. Marianna kitérte az ajtót és egészen halkán a hátam mögé lépett. A tükörből láttam minden mozdulatát. Megsimogatta a fejem és levette arcáról a fehér túllfátyolt, amellyel péntek éjjel letakartam. A szeméből lehullott egy könnycsep, éreztem, hogy megütött. Szeme a tükörből vádolóan meredt rám.

Hiába csodálkozól. Én is tudom, hogy aki meghalt, az nem él. De a halálon túl is van élet. Te ezt az életet nem ismered, mert tulesík képzeteden. Mert a valóság sem valóság. A színek és formák se olyanok, amilyeneknek látjuk, hanem olyanok, amilyeneknek látni tudjuk. A jelenségek meglátásának is van határa, épen úgy, mint a szem látóképességének. Azt mondod: vízió, szuggesszió vagy önhipnózis. Nevezd aminek akarod. De én már tudom; a halálon túl is van élet.

Igen, az én fantáziám előtt megnyíltak a határok. Neked csönd van ott, ahol én melódiákat hallok. Te holt anyagnak véled, nekem élő élet. És ha mellém ülsz, ebbe a zsölyébe, szemben a tükörrel, az éj csödjében nem fogsz hallani semmit. Pedig egyszerre kitérül a szárnyasajtó, besurran Marianna és megmutatja az arcát.

II.

De előbb tudnod kell, hogy nagyon szeretett. És én mégis megöltem. Nyugodtan kiszámítottam a halál veszedelmét és borzongás és lelkiismeretfurdalás nélkül kioltottam az életét. Kiszámítottam pontosan a percet, amelyben a szerves élet, mint az óra, lejár. És minden idegszálam megfeszülésével figyeltem a nagyszerű pillanatot, a misztikus csudát: a halált.

Nyugtalan vagy? Ne félj tőlem. Agyam hidegen dolgozik, gondolataim egyszerűek és világosak. Nem vagyok örült és nem vagyok gonosztevő. Ha megértesz, igazat adsz nekem. Tudom, mire gondolsz: Marianna természetes halállal halt meg. Az orvostudomány fogalma szerint természetes halállal halt meg. De én tudom; a halált én hívtam el hozzá.

Tudnod kell, hogy én is nagyon szerettem. Két éve már, hús tavaszi hajnal volt, egy padon akadtam rá a Szajna partján. A dér csillagokkal szórta be vékony perkáruháját. Aranyszöke haja világított a derengésben. Akkor sokat éltem, hirtelen és mohón. És ő dideregve és reménytelenül ült a padon. Kék nagy gyerekzseme

volt. Ezek a gyerekszemek szűzies ártatlansággal kínálták fel magukat. Nem volt se apja, se anyja, se rokona. Csak az édes, éhségtől efonnyadt teste volt, amelyet ezen az éjszakán kivitt az utcára, hogy az első férfinék, aki eléjekerül, odaadja.

Tudod mit éreztem, amikor két karomba vettem ezt az elszánt, líhegő testet? Azt éreztem, hogy kertünkben futok megint és apró, ázott madarat tartok a tenyeremen.

Boldog voltam. Míndíg vágyódtam valakire, aki mellettem legyen, ha egészen kitaszít magából az élet. És ő csendes volt, szelid és engedelmes. Ha családások és kimerülések után megfutamodtam, hozzám jött és megsimogatta a fejem. Nem kívántam tőle semmit: még csak meg se csókoltam. Elég volt, ha mellettem ült, ha gyöngéden mosolygott.

Már akkor beteg volt. Eleinte mintha megtelt volna: halvány bőrét átfestette a vér. De aztán megint kiszivárgott bőre alól az élet pirossága. Nem evett, nem aludt, míndíg, míndíg mosolygott. Hiába volt orvos, gyógyszer, hiába volt a tudomány. Fonnyadt, mint a pohárban a leszakított virág. Rettegve gondoltam rá: egyszer elhalkul és megszűnik és nekem nem marad belőle semmi.

Órjngtem és átkozódtam. Te azt hiszed, hogy meghalt. Mert az életjelenségek egyhangu lárváját látod mindenben. Nektek vannak törvényeitek, nekem nincsenek. Én megérzem a tünemények lelkét.

Egyszer kivirult. A szerelem legyűrte a szervezetbe bekapaszkodó fekélyt. A rajongás, a vágy, a forróságok megperzselték a betegséget. Ezt a tüzet éleszeni kellett volna, szítani és zaklatni. Hevíteni és lobogtatni. Hogy a szerelem átszivódjon minden pórusán. De én atyja voltam. Hagytam, hogy kiszikkadjon, hogy reménytelen vére elnémuljon. Nekem a szomorúsága kellett. És hagytam, hogy leperzselt életére rávesse magát a kaján kór. Én öltem meg.

III.

És amikor tudtam már, hogy megültem, kiszámítottam pontosan halálát. Hidegen, nyugodtan, kímélet nélkül készültem rá. Nem bízom a természet gögös, szeszélyére az utolsó percet. Kiszakítom a tudatos életből akkor, amikor én akarom. Hogy a búcsuzás hatalmas pillanatában, ebben a mindennél kíméletlenebb szent percben egészen, érezhetően, mindent betöltően az enyém legyen. Hogy kibőbbanó élete átbugyogjon az enyémbe és elválaszthatatlanul velem éljen.

Tudtam, csak addig él, míg a vér átöntözi egész testét, szívéből felkuszik agyába és lassan belepi a mezőket. Már akkor alig volt vére. Az orvos megtiltotta, hogy felüljön, mert lezuhan fejéből a vér és az öntözetlenül hagyott agy nem lüktet többé.

Határozottam. Nem szalasztom el azt a pillanatot, amelyben kilép ebből az életből, hogy átosonjon a másikba. A búcsuzásnál ott leszek. Ha a természet rideg törvényei letaposták, nem engedem, hogy ezek a gonosz erők szabják meg, mikor táruljon ki a másik élet kapuja. Te mіндеzt nem érted. A te fantáziád nem tud áttörni a megalkotott életképzeteken. De én tudom, mi van túl. . .

Péntek este bementem hozzá.

— Marianna félsz a haláltól?

Reménytelenül mosolygott.

— Meg fogsz halni Marianna! De ne félj. Én magamba ragdom a te elmuló életedet.

Melegen emelte rám nagy kék gyermekszemét.

— Akarsz-e a mellemen, az ajkamon meghalni, Marianna? Kívánczosa kacagott.

És elérkezett az utolsó, nagyszerű, kegyetlen perc. De ő nem hitte. Nem hitte, hogy arcom gyöngéd mosolya mögött a halál vi-
gyorog rá.

Nem fogsz meghalni. Bemegyek hozzád és mikor a karos-
székben ülsz megsímogatom a hajad.

Kitártam a karom. Vértelen testét rászoritotta a mellemre, aj-
kam zilálva merült az övébe. Halálos, vonagló csók volt. . .

És meghalt. Tébolyultan láttam: szemének kék tengere lassan
megdermedt. Karja lehullott, arca, amelyből lezuhant a vér, fehér
volt mint a hómező. Végigfektettem az ágyon és gyötrő és kegyet-
len daccal furtam bele a tekintetem a szemébe. És meglendített aka-
ratom megragadta. A szemhéj lassan megmozdult és észrevétlen le-
ereszkedett a szem merev tükrére. Ajka megnyílt és mosolygott. Te
mindezt nem láttad volna. Én láttam.

Letakartam az arcát a tüllfátyollal. Bementem szobámba, leül-
tem a karosszékbe és vártam. Megéreztem, amikor felállott. Hallot-
tam az ajtó nesztelen nyikordulását.

Maradj itt, már sötétedik. Mindjárt kitarul a szárnyasajtó, belép
Marianna és megmutatja az arcát. Vagy minek marasztallak? Te
ugyse látsz meg semmit.

Hallod, nesztelenül nyílik az ajtó!

Marianna!

A LEZÜLLÖTT JOGÉLET

Jog és háború

Irta: LÁDAY ISTVÁN

Mi a jog?

Évezredek óta kutatja a hasonlatosságok és különbségek keresésére berendezett emberi elme a feleletet, de mindhiába. Itt is igaz Madách szava, hogy lényegében semmit sem fognak fel. A formát, oh azt ismerjük: a jog az állam akarata. De hogy ennek az akaratnak mi a létrehozó és irányító eleme, mi az a sugalom, amely tartalmát meghatározza: nem tudja senki. A milyen kezdetlegesnek találjuk ma az elmúlt századok bölcseleinek azt a tételét, hogy a jog az istenség akarata, vagy a feltétlen észparancs, egyik megnyilatkozási módja annak, amit Kaut „intelligible Welt“-nek nevez: épp oly üreseknek érezzük a legmodernebb elméleteket is, melyek szerint a jog az osztályharc szülöttje és fegyvere. Mindezekből van benne valami, de lényege mégis más: olyasmi, amit sejtünk, de nem tudunk, a spenceri nagy Megismerhetetlen.

Igaz az, hogy a jogban van valami isteni, vagyis halhatatlan. Van olyan eleme, amely erősebb minden hatalomnál, amely előtt a legvadabb önkény is meghunyászkodik, mert az erőszak minden hitványságára reásütí a szégyen bélyegét. Ez az ismeretlen erő már a kezdetleges társadalmakban is éreztette hatását és az ököljog leg-sötétebb századaiban is mérséklő befolyást gyakorolt. A műveltebb társadalmakban mind nagyobb energiával hatja át a népieket, melyet folytonosan az eszmény felé emel. Ez az erő, melyet üres szóval „jogeszme“-nek szoktunk nevezni, kezdetben a formák erejével hat. A formákban nyers önkény visszahúzódik s hogy céljait mégis elérhesse, a jog köpönyegébe burkolózik.

Ez a jog kőkorszaka, amikor az erőszak, a kapzsiság, a gonosz-ság, az eltipró hatalom a maga igazolására a jogparancsokra hivatkozik. A jogparancsnok álnok, szavakba kapaszkodó, hamis és irányzatos magyarázata szolgál fegyverül, úgy a gonosz önkénynek, mint az ellene védekező igazságnak. Shylock éppúgy a szerződési szabadságra alapítja jogait, mint Portia ezeknek a jogoknak a ki-játszását. Az igazi jogász pedig tudja, hogy nincs igaza sem Shylock-nak, sem Portiának. Ez az a kőkorszak, melyben tökéletesen igaz Wagner Richárd mondása, hogy a jog:

Trüber Verträge
Trügender Bund,
Heuchelnder Sitte
Hartes Gesetz.

Csakugyan: a vagyonjog ekkor még alig egyéb mint a homályos szerződések csalóka köteleke, a büntetőjog pedig az álszenteskedő erkölcs vastörvénye. Senki sem adja ennek a kornak remekebb

rajzát, mint a nehézkes és mogorva Ben Jonson, akiről a mai kor fia alig tud, de akit kortársai Shakespeare mellé helyeztek s akit még Taine sem szállított le egészen erről a szédítő magaslatról.

... To gull the court ...
And quite divert the torrent
Upon the innocent ...¹⁾

Bármennyire visszaélnék is vele, a formalizmust mégsem adhatja fel a jog, mert ebben rejlik egyetlen ereje. A forma, a leírt vagy köztudatban élő törvényszöveg az a sibolet, mely előtt az önkény meghátrál, mint Tankréd a monostor kapuja előtt, mert azt „védi a kor szelleme.“ És ebben rejlik a jog gyengesége éppugy, mint ereje. Gyengesége, mert a formák mögött nincs igazi élet és a jog gyakran a látszatot védi a valóság ellen. Ereje, mert a hatalmasok és gyengék harcában ezek a formák egyesítik s teszik együtességükben hatalmasokká a gyengéket. A gyengék tehát saját érdekükben tartják tiszteletben a jogot s azt együttes erejükkel rákényszerítik az erősekre is. Mint Kipling mondja:

„Now this is the Law of the Jungle —
as old and as true as the sky;
And the Wolf that shall keep it may prosper —
but the Wolf that shall break it must die.“²⁾

A jogban lassankint mind hatalmasabbá válik az, ami benne erő s mind jobban halványul az, ami gyengeség benne. Kialakul lassan a jogállam, mely formailag mindenkit egyenlővé tesz a törvény előtt. Igaz, hogy csak formailag. Mint Anatole France mondja, a törvény egyformán tiltja a milliomosnak is, meg a koldusnak is, hogy a pad alatt háljon a köztereken. A milliomosok persze el vannak ragadtatva ettől az egyenlőségtől, a koldusok kevésbé. Később, amint az a felfoghatatlan eleme a jognak mind erősebben festi meg a köztudatot, rájönnek arra is, hogy ez a formai egyenlőség még mindég nem a jog teljes uralma. Behatol a jogba a gyengébbek különös védelmének eszméje és a jog kiegyenlítő szerepe, mely a primitív népeknél más vonatkozásban mindenütt megvan, a modern államokban mind erősebb lesz. Az emberiség halad és mind közelebb jut ahhoz az eszményhez, amelyben többé nem a formális jogparancs, hanem a jogeszme uralkodik, amikor már a jogeszme annyira áthatja az ember gondolkodását, hogy senki sem cselekszik jogtalanul s így a jogparancs feleslegessé válik.

Minden a legszebben halad s akkor — bekövetkezik a katalizma.

A kultúrák pusztulását Madách még úgy képzelte, hogy a por teteti el azokat. De sokkal igazabb, hogy minden kultúrát katalizmák döntenek meg. A finomult, magasra emelkedett népek az

¹⁾ Becsapni a bíróságot és az ártatlan ellen fordítani annak szigorát, (ez a legnagyobb gyönyör.)

²⁾ Ez íme, a dzsangli törvénye s oly régi s igaz, mint az ég boltozatja. S a farkas, míg tiszteli, élhet — s ha megszegi elpusztul apraja-nagyja.

az egész történelem során a beözönlő barbárok pusztításának estek áldozatul. Ma talán az ilyesmi nem lehetséges többé, de igenis lehetséges, hogy maguk a művelt — mint elődeink mondták, csinosodott — nemzetek változzanak át máról holnapra vad barbárokká és égessék fel mindazt, a miért évszázadokon át fáradoztak. Ez a változás nemzedékünk szemelátára folyt le. És a vandál pusztításnak nemcsak a rheimsi katedrale esett áldozatul, hanem sokkal neme-
sebb javak is.

Első sorban a jog uralma.

Amikor a háboru kitört, maguk az államok, a jog alkotói és őrei, adtak példát arra, hogyan kell a jogot lábbal tiporni. Vajjon megkivánhatjuk-e a tulajdon tiszteletét attól, akit őt háborus éven át arra tanítottak, hogy pusztítsa el vagy vegye el a másét? Vajjon követelhetjük-e a szerződések tiszteletét azoktól az állampolgároktól, akik szemtanúi voltak, hogy maga az állam döntött halomra minden szerződést, melyek az ellenséges államok polgárai közt fennállottak? Vajjon érvényesíthetjük-e a családi élet tisztaságának kívánalmát azokkal szemben, akiket a háboru egyenesen reákönyvert az erkölcstelen életre? És vajjon — last not least — dobhatunk-e követ az árdrágitókra, a hirtelen gazdagodás apostolaira, mikor az állam maga lépett fel a legnagyobb árdrágitóként és a bankjegy elértéktelenítés útján a csendes szorgalommal gyűjtött szerény vagytonkákat megsemmisítette s a takarékos és rendes életmód princípiumát nevétségessé tette?

Világos, hogy ezekre a kérdésekre nem lehet igennel felelni, holott a teljes pusztulást jelenti, ha nemmel felelünk rájuk. Kénytelenek vagyunk tehát nemet gondolni és igent bölintani. Ez azonban azzal a súlyos következménnyel jár, hogy a jogban ismét a hatalmi elemnek kell juttatni a tulsulyt. Nemcsak a büntetőjogot kell szigorítani, hanem a magánjogban is súlyos szankciókat kell felállítani a jogszabályok védelmére. Véget kell vetni a magánjogi anarchiának, erősebben hangsúlyozni a jogszabályok kényszerítő jellegét és belevenni a vagytonjogba a rendcsinálás elemét is. Idegeiben megrendült, erkölcsi zűllésnek indult, hitét és eszményeit vesztett társadalmunk a legerősebb gyámkodásra szorul s a míg vissza nem tér az emberiség háboruelőtti idealizmusa, a szabad versenyt nem lehet visszaállítani.

A törvényhozás tehát nehéz feladatok előtt áll.

Egyelőre azonban nyoma sincs annak, hogy a törvényhozó testületek megkezdték volna ezeknek a feladatoknak teljesítését.

A fejtelenség tökéletes.

A rend még azokban az országokban is bomladozik, amelyeket a háboru éppen nem, vagy csak kevésbé érintett. Annál inkább a háborus országokban.

Még Németországban is, amelyet évtizedek óta mint a legteljesebb rend és a legtökéletesebb törvényhozás, igazgatás és bíraskodás hazáját ismertünk, tökéletes zűllésbe jutott a jogélet. A német jogi lapok telve vannak keserü panaszokkal, a multat mint soha

vissza nem térő szép álmot siratják és már a csodától sem remélnék segítséget. A többi országról jobb nem beszélni.

Tökéletesen megértjük tehát, ha sokan az emberi társadalmi rend felbomlásától tartanak. Megértjük, de nem helyeseljük.

Azt gondoljuk, hogy a pesszimisták nem számolnak az emberiségnek azzal a legjellegzetesebb vonásával, hogy álmodozni szeret. A népek életében a valóság csak illúzió s az álom a legteljesebb valóság. A háború dögleletes emléke mindinkább elhaloványul s helyébe lép a békés életviszonyok andalító ábrándja. Alig telik el néhány év s az emberiség ismét komolyan fogja hinni, hogy háborúk többé nem lehetnek. Megindul a békés munka — örökkévalóságra számítva. Ha talán a kétség véres árnya ott lebeg is a háttérben, mindegyik nemzedék abban a hitben ringatja magát, hogy őt még nem fogja érni a borzalmas végzet. És akkor újra megkezdődik a jog uralma és a jogeszme előhaladása . . . egészen a legközelebbi háborúig.

BÁRD OSZKÁR: PROBLÉMÁK SZIRTJEI KÖZÖTT

BEVEZETŐ VERS

Óh, emberek, a szivemből a dal,
mint haldoklónak ajkán a vércsepp
s mit tudjátok azt, hogy mért nem diadal,
ha akár mint zúgják reá azt, hogy: úgy van!

Mert nincsen úgy és semmi, semmi sincs úgy
s ha akárhogy égtek,
belőlem jövő szó nem mondhatja néktek
tüzetek erejét, forróságát, izét
s ami még keserűbb, magamat se víz szét
cserepes szivemből kiszakított dalom,
amíg engem megfojt, kívül csak szóhalom,
frázistömeg, buta gondolati játék...

Nem! Most megpróbálok! Nézzétek, hogy átég
e rongyos papíron görccseimnek gőze
s mit bánom én, hogy erőimen győz-e,
csak hogy éreztétek: ilyen, ilyen vagyok!

És támadnak versek, komolyak és nagyok
s elpusztulok bennük s óh, milyen hidegek
s össze-vissza kinzott, kaszabolt idegek
halotti énekét dűnnyögi a köd...

És szólt a Sátán:

Minek tenéked mutogatni magad
szórakozni vágyó, közömbös szemeknek,
a te örömödtől azok nem vigadnak
s vérzodéseidtól dehogy is remegnek.
Minek a könnyeket csapraütni nekik,
hiszen játszadozva darabokra tépik
minden vágyadat és minden álmaidat,
nem lehet építeni a lelkek közt hidat,
merthogy minden lélek külön utat keres,
ostobaság hinni, hogy lehet sikeres
terv, mi másra számít, sors, amely karöltve
gondol békét hintni a ziháló földre;
egyedül vagy, minden más kitagad

minek hát tenéked mutogatni magad?

És szóltam:

Nem tudom. Ostobaság talán,
de nem bírom hinni, hogy e véres gyász itt
mást nem épp úgy gyötör, mást nem épp úgy lázit,
nem bírom hinni, hogy másoknak idegen

ez a görcs itt benn a holt beteg idegen,
nem bírom hinni, hogy mást át nem itat
ez a bús, babonás, megváltó áhitat,
amely itt bennem most csordulásig teli
új Jordán vizével magát kereszteli!

És szólt a Sátán:

*
Ostoba!

De fájva, örülten mos tova
céltalan hitemmel a hullám, az ár,
a hajóm árbocán vészszirály táncol
s nyirkos kajütömbe örökre visszazár
minden, ami nem sikerül...

ARCHIMEDES

Mélységes, nagy út, amíg az értelem kitérült
addig, hogy eszeveszett, kábult
kis dolgokról a nagy dolgokra tért
s nemcsak áldotta, szidta, de mérlegelte a tért,
mely adódott néki s hogy adódott: csoda.

Nagy út, amíg az ember eljutt oda,
hogy mit törvényt alkot, más törvény lebontja
s elképzelhető az Archimedes pontja,
a pont, amelyből a világ kiforgatható.

Üdvözöllek, ó bölcs: Bus Babel után
te mertél először tulnézni a csudán,
a hókus-pokuszon, avult meseködön.

Szeretlek. Hatalmas titkodon örködöm
gunnyasztva fölötte, mint egy pergamenten:

Hátha vele magam a ködön kimentem...

E nagy, ingó téren, jaj, mibe fogózzon
az emberi elme, amely bünt követ el,
hogya nem igazán biztosat követel?
Hova nyuljon, merre? Oh hiába bátor
mielőtt harcba kezd, meg kell vesse lábát
a küzdőporon minden gladiátor.

Kell lenni egy pontnak, mely a végtelen táncának,
a kacér mozgásnak daccal ellenálljon,
egy pontnak, mely tulnéz a dogmás szabályon,
Kell lenni egy pontnak, mert ha erő támadt,
annak oka volt s az nemcsak tunya bánat,
ember van és akar, ember erős vággyal

s a végtelen vele okvetlen megtárgyal
minden olyan kérdést, amely nélküle sívár,
ki a dacot adta, eredményt is kívár!

De az ingó téren, jaj, mibe fogózzon
az emberi elme, amely bünt követ el,
hogyha nem igazán biztosat követel?

Semmisem állandó, semmisem örök,
az ember maga is ezer hiten épül
s amín máma örül, holnap tán nyöszörög

S mégis itt kell, itt kell keresni az utat,
az ember, ki a célért ezerfelé kutat,
mégis csak örök, merev, változatlan
s imbolygó szívével ezer változatban
valami, amire építeni lehet,
valami, ami a túlhabzó serleget
nyugodt kézzel tartja, egyensúlyban, tisztán,
valami, miben a tévedés is hisz tán!

Benne kell megkapni azt a pontot, miből,
ha bele fogózzunk, a világ is kidől
unott üteméből s ez örzi a tavat,
melybe belenézve a világ megtagad
minden béklyót, láncot s a szabad mindenség
olyanná alakul, hogy mindennek tessék,

hahó, hol van? Itt lám,
átugrálok mohón a végtelen titkán
s próbálok:

A homlok mögött, a Szentség s Akarat girusán
egy pont kell feszüljön végsőkig a tusán,
egy pont! a fix pont kettő közt valahol,
mely most használatlan, alighogy zakatol,
egy hely, egy atom: a két központ között,
melybe eddig lomhán csak beleütközött
egy-egy Icarus, vagy Babelből valaki:
aki úgy próbált, hogy magából szaladt ki,
tehát mitse ért el,

Óh, szent emberi sors, hogy idegen vérttel
nem lehet csatáznunk, saját lelkünk, testünk
kell hogy elviselje, ha fenntől leestünk,
senki sem kimélhet, senki meg nem óvhat,
magunkból kell leljük fel a varázsszódat.

Igen, igen, nos hát újra mondom:
a Szépség s Akarat között levő poszton
keresetek, de nem a középben,

mert a középutról nem került ki épen
egy cél sem soha, sem hatalmas béke:
a középut a gyávák bölcsessége.

S jaj az Akarathoz tulközel ne légyen,
merthogy akaratos szentség támadna s ez szégyen,
örök folt a vágyon, mely végtelenjéhez
igaz közösséget csak akar s nem érez.

Inkább ott, igen, a szentség posztja mellett,
merthogy bizony szentséges akarat kellett
ahoz, hogy az ember megkeresse magán
a titkot, mit megold a fix, nyugodt magány,
mely benne lakoz az értelemben mélyen
s amely nem engedi, hogy ködöktől féljen.

Ugye, itt van, ugye? Itt megvetett lába
biztosan áll, ha ömlik is a láva,
ha zug is fergeteg, ha táncol az örvény,
e szent akarat oly törvénytől ment törvény,
hogy beteljesíthet minden álmot, hitet,
mindent, mit lelkéből büszkén kivetett
a magát nemrégén megmutató Ember.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

a szívében benne ver
az idő kalapácsa,
míg ő az üllöt a végtelenbe ássa
s azután ketten,
tán tönkregörnyedten,
tán zihálva, fújva,
de a kozmos arcát átfomálják újra!
Evoe, evoe!!

S jaj, ha mégse így van, ha ismét tévedtem,
hogyha elkábultam a merész képekben,
mit számít az? E gyötrelmesen édes
pokolból kiáltom: Szent vagy, Archimédes,
szent, mert hiszek Benned s nem élsz vissza vele,
szent, mert nem magaddal vagy annyira tele,
hogy tulbuzogsz tőle, ám rajtad keresztül
háromszöget rajzolsz, minek átfogója végtelenbe rezdül,
szent vagy, Archimédes,

s ha veled magam a ködön ki nem mentem,
ahogy fellángolt a vérem itt a pergamenten,
fix pont volt talán, belül világot lendítő

Megáld s megátkoz érte mindkettőnket
a ködökön túlra hágó summázó szent idő.

A NAGY ÁTALAKULÁS — EGY EMBER KÜZDELMEI

Ernst Toller és az expresszionista dráma

Irta: DARVAS SIMON

Ernst Toller ma egyike a legtöbbet emlegetett íróknak Németországban. Ő maga még innen van a harminc éven, a müncheni tanácsköztársaságnak egyik vezére volt, jelenleg öt évi börtönbüntetését tölti le valamelyik bajorországi vársáncban és közben a börtönben írt első színdarabját több mint kétszáz előadás után csak azért vették le Berlinben a műsorról, mert helyet kellett adni második darabjának, amely már szintén száznál több előadást ért el.

Toller életének külső körülményeiben tehát minden megvan ahhoz, hogy személyét érdekessé tegye. Egy volt bajor szocialista miniszter a napokban leplezte le a bajor reakciósook puccstervét, amely a még szabadon és a már börtönben levő ellenfeleik ellen irányult és leleplezését azzal a kérdéssel végezte be, akarjátok-e vajjon, hogy Ernst Tollert egy éjszaka legyilkolják börtönében. Mert Ernst Toller harminc évével ma már érték, sőt több: program Németországban. Mi sem bizonyítja ezt jobban, minthogy az egyik legjobb német publicista, Stefan Grossmann a mostani élet nagy ellentéteiről, az elnézhetetlen nyomorról és a kibírhatatlan fényűzésről írván ostorozó glossákat, azt kérdi irásában, hogy mit szólna ezeknek láttára Ernst Toller, aki egy új társadalmi morálról álmodott és akinek még szerencséje, hogy a sötét zárkában (egy állítólagos baloldali puccsterv miatt, amelynek szálai Toller börtönébe vezettek volna, szigorított várfogságra ítélték) mindezt nem látja és minderről nem tud.

Erre az aposztrófálásra azonban jelentkezett Toller és a börtönből kiküldött hosszú válaszában megírja, hogy teljesen tisztában van a künt folyó életnek minden fázisával, s csak legutóbb olvasta Nansennek beszámolóját az orosz éhségmezőkről s tudja, hogy amit magában felépített, az kívül teljesen rombadóit.

Ernst Toller fejlődése egyike a legérdekesebb háborus életváltozásoknak,

Hét évvel ezelőtt, a háboru kitörésekor nagy hazafias felbuzdulással és a német fegyverek dicsőségébe vetett fanatikus lelkesedéssel vonult a harctérre, mint az egyik diák „Korps“-nak tagja. A Korpsstudentek a diáktársadalomban ugyanolyan exclusiv helyet foglaltak el mint a katonatisztek. A „Burschenschaft“-oknak nevezett diákszervezetek között a legelőkelőbbek, a legzártabbak a „Korps“-ok voltak. Ezeknek tagjai például — csak hogy kicsiny külsőségeket említsünk — ugyanugy mint a német katonatisztek, a legkisebb csomagot sem vihették az utcán a kezükben, színházban csak a földszintre mehettek és zsidóval a kigolyózás veszedelme nélkül nem állhattak szóba. Ebben a környezetben nőtt fel Ernst Toller addig a napig, amíg ki nem vonult a frontra.

A háboru gyökeres változást hozott Toller belső lelki strukturájában. A minden egyéniséget agyonnyomó német katonai szellem, a társadalmi különbségeket istentől származónak hirdető junkerizmus, az elfoglalt területek férfiaiit legyilkoló, asszonyait és leányait megbecstelenítő barbárizmus és az emberéletek millióival számot sem vető „durchhalten“ szellem a behatásokra finom és fogékony lelket lágy viaszok módján formálta, alakította. Ernst Toller megun-

dorodva az embermészárlástól és a gondolat szolgaságba vetésétől, antimilitarista mozgalmakba vetődik. A háborús összeomlás őt már a katonai fogházban találja. Lelkiileg teljesen preparált már akkor és az összeomlás számára megváltás. Egy pillanatig sem merül el a kétségbeesés, vagy csüggedés sodrában, hanem úgy érzi, hogy ezt a világkatasztrófát csak akkor lehet menteni az utókor előtt, ha annak tűzéből egy új, egy magasabb emberi társadalom formálódik ki.

Az egykori Korpsstudent így sodródik mindinkább balra és a költői lelkű Kurt Eisner meggyilkolása után ezerkilencszáztizenkilenc áprilisának elején Erich Mühsammal, Gustav Landauerrel, Levinnel azok között van, akik a bajor tanácsköztársaságot kikiáltják. A „schöngeste“nek ez a forradalma nagyon rövid életű volt és Ernst Toller a legyőzetés után börtönbe kerül a többiekkel együtt. A tuszok legyilkolásával vádolják őt is, de minden tanuvallomás mellé szólni, ő volt az, aki a legelkeseredettebben ellenzte az oktalan vérengzést, pacifista meggyőződésének egész erejét szembeszegezte a tulzókkal és amikor mégsem ért célt, magából kikelve rohant a tuszokhoz, hogy figyelmeztesse őket a reájuk váró veszélyre. Ennek köszönhető, hogy csak kilencen estek áldozatul a félelem és a bosszu örjülésének. Ernst Tollert a főtárgyaláson a nem sokára utána gyilkos merényletnek áldozatul esett Haase Hugó védte, s a gyilkosság motívumai között különben is jelentős helyet foglal el ennek a védelemnek elvállalása. Haase egyik legnagyobb szónoki sikerét aratta Toller védelmében. A tárgyalás folyamán a konzervatív irodalmi testületek is tiltakozó táviratokat küldtek Toller halálára ítélese ellen, sőt a birodalmi belügyminiszter, Heine is, táviratban kérte fel a bajor kormányt, hogy akadályozza meg Toller halálos ítéletét és kivégzését. Egész Németország lázasan figyelte Toller sorsát és ennek köszönhető, hogy nem került Gustav Landauer sorsára, aki pedig szintén igen előkelő helyet foglalt el a német irodalomban.

Öt évi várfogságra ítélték és már közel két évet töltött el a börtönben. Németországi tartózkodásom alatt egy penzióban laktam Tollernak egy közeli ismerősével és hetenként küldött leveleiből alkalmam volt meggyőződni, hogy a börtön egy csöppet sem törte meg erős lelkét, sőt mindjobbán megedzette azoknak a megpróbáltatásoknak elviselésére, amelyekben eddig is része volt, de amelyeket továbbra is vállalnia kell, ha embert felemelő, tanító és átformáló munkáját megalkuvás nélkül folytatni akarja.

Ernst Toller Berlinben színrehozott mindkét drámája, külső alakjában és technikájában az expressionista irányzathoz tartozik, belső tartalmában pedig igazi irodalmi eszközökkel elért agitáció és propaganda. Nem „l'art pour l'art“ irások ezek, de a legtisztább irodalmi eszközökkel szolgálnak bizonyos tendenciákat. Az expressionista darabok, tíz-husz színváltozásaikkal a filmdarabokhoz állanak a legközelebb. A színpad több részre van osztva, anélkül persze, hogy a közönség ezt látná. Éles reflektor a színpadnak csak azt a részét világítja meg, ahol a jelenet lejátsszódik, a másik részen folyik közben a díszletezés, a változtatás és csak a reflektor irányát változtatják meg, hogy a következő pillanatban új miliőben, új képben folytatódjék a cselekmény. Hihetetlen lüktetést, idegfelkorbácsolást és gondolatbeli leköttöttséget visz az előadásba ez a technikai megoldás.

Ernst Toller első darabjának címe: „Az átalakulás“. „Egy embernek küzdései.“ (Die Wandlung. Das Ringen eines Menschen.) Egy előjátékra, hat

stációra és tizenhárom képre oszlik fel. Hogy fogalmunk legyen azokról az eszközökről, beállításokról, formai és tartalmi megoldásokról, amelyekkel az expressionista drámairók dolgoznak, képről-képre ismertetni fogjuk Toller drámájának cselekményét. Megjegyezzük még, hogy a darabot első vázlatában még 1917-ben „a világmérszárás harmadik esztendőjében“ vetette papírra, de végleges alakot csak a katonai fogházban kapott.

A darabnak több mint harminc szereplője van, ilyen és hasonló felsorolásban: „a férfi a felhajtott kabátgallérral,“ vagy: „a halál, mint a szellem ellensége, alakjában egy katonának, a professzornak, a bírónak, az éjjeli látogatónak“. A főhőse egy fiatal diák, Friedrich, aki minden képben más-más alakban jelenik meg. Friedrichről nem tudhatjuk, hogy kicsoda, vívódásaiból csak annyit látunk, hogy valaki, aki németnek vallja magát, de akit a németek idegennek tekintenek. Akinek sok-sok vért kell a magyából és a másokéba földre omlasztania azért, hogy társai, az igazi németek magukhoz hasonlóan tartásák. Nem olyanok, mint ők, de hasonlóan. Talán zsidó, sőt egészen biztosan az. De az elmondottakon felül semmi más adat nincs ennek megalapozására. A darab elején három szakaszos prolóógus, illetve „felrész“ van a gyilkolva előrecsuszó undok állatokról, a borzalmak orgiájáról, a szennyes fürteleléről, amely Európát előnti, amíg kihallszik egy ember kiáltása, egy emberé, aki lendülő ökölrel az utat követeli. „És te, költő mutasd meg néki.“ De felgördül a függöny, előttünk az előjáték, amelyet utójátéknak is lehet játszani:

A HALOTTAK KASZÁRNYÁJA

Éjszaka. Messze sirgödör mezők. Mint csapatok sorakoznak rendben a sírok. Minden szakasznak egyforma vaskeresztje. Minden szakaszkotól kissé oldalra a tisztí sir. Jön a *Békehalál* cilinderrel a fején és tarka kockás zsebkendővel a kezében, vele jön a *Háborushalál* acél sisakkal a fején, kezében egy lábcsonot — a marsall bot. Mellén sok érem. A *Háborushalál* mutatja kollegájának, milyen katonai rendet teremtett itt. Ha mint civil kíváncsi rá, bemutathatja őket. Elkiáltja a vezényszót: szakaszokba sorakozz! Kinyílnak a sírok, kiszállanak a csontvázak és megállnak feszesen a sir előtt. Fegyverre! Mindegyik kihuzza a keresztjét és maga mellé állítja. A tiszt urak a szakaszok élére állanak. Igazodj! Parádés menet, egy helyben! Pihenj! A *Békehalál* legyőzve érzi magát, irigykedve gratulál, de rögtön utána rémes kacagásban tör ki. A *Háborushalál* meg van döbbenve, hogy valami hiba fordult elő a parádeban, a *Békehalál* pedig tudtára adja, hogy győzelmet gondolt, de legyőzték. A fegyelem, az élv itt is legyőzte, ő itt sem más, mint egy német őrmester. A halál, aki aláveti magát a német háborus gépezetnek.

Háborushalál: Gyalázat, sértés, nem használ a válasz...

Békehalál: Egy paradoxszal a vitát gyorsan befejezném, ön egy halál a mai időkből, az ön viselkedése az élethez hasonul, amely cirkuszi csillámlás közben régen elrohadt. Kicsinyke halál ön! Ön fellüvöködött hólyag, katonákat majmoló frázisokkal. Üdvözlöm urát, a háborus rendszert!

És röhögve távozik. A *Háborushalál* egy marék tüvel letörli homlokáról az izzadságot.

ELSŐ KÉP

Friedrich lakása ablakából nézi, hogyan gyújtják szemben a karácsonyfákat. Misztériumok nyílnak meg előtt, a szeretet fénytengerében. És ő befogadhatatlanul verődik egyik partról a másikra, őt is hívta egy leány odaától, de nem megy, mert sajnálatot érzett a hívásában. De oda fog menni, mert oda tartozik, mi köze neki ezekhez itten, akiknek vére foly az ereiben. Pokolba ezzel a belső szétszakadottsággal, ezzel az Ahasvér sorssal. Belép az anyja, keserű szavakkal veti anyja szemére a hazátlanságát, föld kell neki, amelyben gyökeret ver. Anyja kéri, menjen a templomba, mit szólnak majd az emberek...

Friedrich: Az emberek! Mondd inkább, hogy menjek el az emberek tiszteletére, de nem az isten tiszteletére, kiből ti egy megcsontosodott, szűk lelkű bírót csináltatok, aki egyetlen törvénykönyvet írt és abba tőri be az embereket. Mindig ezekkel a halott törvényparagrafusokkal. És tisztelni a szűklelkűt, lrtözom a ti ember-tiszteletetekről.

Az anyja szemére veti, hogy apja halála után mennyi áldozatot hozott érte. De ingerülten válaszol: a testemért hoztad, de mit tettél a lelkemért? Gyűlölni tanítottál az idegeneket. Miért?

Anyja: Nem hisznek embernek bennünket. Megvetnek bennünket.

Friedrich: Nem teszik azt. Szeretet, jóság és megértés van náluk, mindent átfogó szeretet. Látod ott át a gyertyákat? Jóságos magukhoz ölelést sugároznak. Anyámnak neveztelek eddig, mert szültél engem. De nevezhetlek-e továbbra is annak, mikor kivetted lelkemet, mint örült asszony meztelen gyermekét.

Anyja szóftanul kimegy. Egy barátja jön, ki tudtára adja, hogy megindult a szent háboru a vadak ellen és önkénteseket keresnek. Kitér belőle az öröm: most bebizonyíthatja odatartozását. Gabriella meg fogja érteni, miért nem ment most még át hozzájuk.

MÁSODIK KÉP

Egy transzport vonat. Végtelen mezőkön mennek időfien idők óta. *Friedrich* is köztük. A panaszok kórusa zeng jájongásukban.

HARMADIK KÉP

Éjszaka a sivatagban. Nem tudnak aludni a katonák. Csak a tiszt alszik, annak sátra van, körülötte háló a moszkító legyek ellen. Elégedetlenség, panasz a katonák között.

Sebesült: Vízet!

Első katona: Adjál neki. (*Friedrich* ad neki.)

Sebesült: Huzzátok el a halottat. A lábam mindig belé ütődik. Le fogják-e fűrészelni a lábamat? Fájnak. De hiszen én tánctanár akartam lenni

... egy—kettő—három, egy—kettő—három,
ki lesz valcerben a párom...

Friedrich: Aludj testvér!

Sebesült: De vegyétek el a halottat. Nem akarom táncra tanítani... hallja... kinez engem... de mégis muszáj... senki sem ad zenét... (énekel.)

... egy—kettő—három, egy—kettő—három

ki lesz valcerban a párom...

Az első katona kérdi, miért mindez. Az urakért. A vadaknak az igazi vallást vinni. Gyilkolással és felperzseléssel! *Friedrich* hajtogatja, hogy ez szükséges, a hazáért szükséges. Erre röhögve vágják szemébe, hogy neki nincs is hazája, ő hazátlan és idegen. *Friedrich* magába roskad. A többiek elalussznak, a szomszéd szakaszból egy örült kuszik hozzá, vérzik és issza a saját véréit. Egy káplár jön és önkéntes vállalkozót keres egy veszedelmes felderítésre. *Friedrich* jelentkezik, mert meg kell mutatnia felsőbbrendűségét.

NEGVEDIK KÉP

Drótsövények. Rajtuk mésszel bespriccelt csontvázak hevernek. És a csontvázak között folyik le az egész jelenet:

Második csontváz: Ki nyult hozzám? Hideg csont kéz... Engedj el, mondom neked engedj el, különben... elfelejtkezem magamról és... ni hiszen a saját kezem volt...

Táncra is perdülnek, a láb nélküliek beillesztik a csontjaikat és néger táncot járnak. Egy csontváz közeleg, aki meglátva őket, nagyon szégyenli magát így meztelenül. Ezen jól mutatnak és mutatják, hogy csontváz korban nem látni, ki férfi, ki nő. De az tovább szégyenkezik és irgalmat kér. Csak tizenhárom éves még és leány. Remeg a félelemtől. Biztosítják védelmükről.

A szegyenkező csontváz: Tehát nem kell félnem? Akkor is, igen sokan voltak...

Első csontváz: Mikor?

A szegyenkező: Azon az éjszakán. Még ma sem tudom miért tették. Hát kell ennek lenni, uraim? Alig, hogy az egyik elhagyott, ott volt a másik az ágyamban...

És ekkor kitör mindenikből: mindannyian meg vagyunk becstelenítve. De mily keveset jelent ez. És folytatják a táncot viharzó gyűrűkörökben.

ÖTÖDIK KÉP

A lazarett. Friedrich ott fekszik, orvos, ápolónő mellette, Lázban beszél. Egy tiszt jön, hozza a kitüntetést. Nagy hőstettet vitt véghez, tízezer halott.

Friedrich: Az öröm táncol az orcaíkon. Tízezer halott! Tízezer halotton keresztül hozzájuk tartozom. Ez a megszabadulás? Ez a nagy idő? Ezek a nagy emberek? Hát hozzájuk tartozom.

HATODIK KÉP

Hatalmas előadó terem a művégtagokat gyártó intézetben. Rökkantak. A tanár magyaráz: Igen uraim fel vagyunk fegyverezve minden réműlet ellen. Mi a pozitív brancsnak nevezhetiük magunkat, a negatív a fegyverkezési ipar. Más szavakkal, a fegyverkezési ipar analitikusan jár el, kémikusok és mérnökök gyártják csak nyugodtan a fegyvereket, a gázokat, mi lépést tartunk. És bemutatja nagy eredményeit. Emberek jönnek, csak hus foszlányok voltak eddig. most műkezők, lábuk, törzsük van.

Tanár: Sikerült ezenkívül nekem, csak ma mondom meg, különös gépezetet konstruálni, amellyel ezek az emberek teljesíthetik ismét legmagasabb kötelességüket is. A továbbszaporodás problémája megoldva, családi örömök is várnak még ezekre a férfiakra.

Egy hallgató: (Friedrich arca) Elájul. Kiviszik, lábai automatikusan úgy mozognak, mintha művégtagok lennének.

És felvonulnak a nyomorultak. A vak, ki nem bírja a nappalt, mert szurja a világa. A gerinc sérült, ki már megszokta, hogy mindig a saját sarában fekszik, a lelke elpusztult az utálattól, a teste az bírja... Egy pap jön (Friedrich arca) megnyugvást akar adni nekik, de végül odavágja a keresztet. „Ne felebaráti szeretetnek neveztétek munkátokat, de szegényes foltozó munkának“.

HETEDIK KÉP

Friedrich szobrász. A hazafiasság nagy szobrát akarja elkészíteni, de csak holt márvány mered elé és nem folyik vér benne. Gabriella jön. Szakítani jön. Az apja nem adja hozzá. Ő el tudna szakadni apjától, de a rögtől nem tud, amelybe gyökeret vert. Bucsut vesznek. Egy verki játszik az udvaron. Asszony kéreget egy hadirokkantnak. Kérdi Friedrich az asszonytól, hogy ő is hadirokkant-e. Némán igent bólint az asszony s megmutatja testét, amelyet fekélyek rongyolnak széjjel. A férje a háborúból hozta haza, a kolóniából. Behívja a férjét is. Annak a szemét is kiette, az agyára is rákuszott a fekély. Friedrich megismeri benne bajtársát. Vigasztalja az asszonyt, meg kellett tenni a hazánkért.

Az asszony: A ti hazatokért! A pár gazdagért, akik csak zabálnak és zabálnak és kiszívnak bennünket. Oh, hogy gyűlölöm ezeket a hóhérokat. Ismerem őket, én is közéjük tartoztam.

Elmennek. Friedrich a kétségbeesés örületével kalapácsot ragad és darabokra zuzza a szobrot.

Friedrich: Örület tör rám. Hova? Hol vagy Ahasvér, hogy kövessélek téged. Örömmel követlek...

NYOLCADIK KÉP

Tömeglakás. Anya, gyerekek, utcacsavargó (Friedrich arca). Az anya amióta férjét a nagy kalapács agyonzuzta, éjjel mindig hangosan nyög. A csavargó nem bírja tovább, el akar menni. A leány könyörög, ne menjen, miből élnek majd. Inkább minden kérését teljesíti, oda adja magát. A csavargó

marad, elszendereg. Megjelenik az éjjeli látogató halál arccal. Hívja a csavargót, munkára szólítja. Belékarol, viszi, nagy épülethez érnek. A csavargó kétségbeesetten kiált, hogy dolgozni hívta és börtönbe csalta. Előtte mered a börtön: a nagy gyár.

KILENCEDIK KÉP

A nagy börtön: a gyár. Csupa cellák, csupa örök. A fogoly (Friedrich arca) bírak előtt áll, fellázította a szenvedőket.

TIZEDIK KÉP

Friedrich vándor az országuton. Elűzték a gyárból.

TIZENEGYEDIK KÉP

A hősök nagygyűlése. Kenyeret követelnek. Sorra felvonulnak: az előkelő öreg úr, az egyetemi professor, a pap és az egyik a dicsőséggel, a másik a tudománnyal, a harmadik a tulvilági boldogsággal akarja jólakatni a kenyérért kiáltozókat. Az ügyvéd akar beszélni, de a boltos segéd ugrik az asztalra és a paloták összezuzására szólítja fel a tömeget. Erre Friedrich lép a pódiumra, beszélni kezdte: tudja, hogy éheznek, hogy a szükség emésztí fel testüket, de azzal a szeretettel, amellyel irántuk viseljük, óvja őket ennek az embernek szavaitól. Kell a szükség, a testük lakjon jól, de a lélek soha se érezze kielégültnek magát. Egy új apostol támad benne, a diákok körülveszik, egy diákleány az ölelését vágyja. Elűzi őt.

TIZENKETTEDIK KÉP

Két hegymászó. Az egyik Friedrich. Nem bírja már a felfelé kapaszkodást. A társa otthagyja és megy feljebb. A fiatalság élébe került.

TIZENHARMADIK KÉP

Friedrich vissza került haza. A templom előtt van, anyja jön. Eltasztítja a fiát, mert a idegenekhez pártolt, elhagyta a népét, amely pedig büszke nép. Az idegenekhez és mindenkéhez, feleli Friedrich, de anyja elmegy. Nagybátyja jön és árulónak nevezi. Orvosuk jön, aki mikor emberiségről beszél neki, ajánlja, hogy látogassa meg rendelő óráján: „magas foku pszichózis, talán vizkura.“ Nővére jön, megmondja neki, hogy itt marad és tovább vándorol egyben, mert ő már sohasem lehet gyökerét vesztett. Az emberiséghez vezet az útja. A nép özönlik ki a templomból, hallani akarja Friedrichet, aki eléjük tárja, hogy nem emberek, nem igazi emberek. Hatalmas eposza a szabad emberiségnek, következik ezután befejezésül, amelynek végeztével összefogóznak az emberek és teli tüdővel hívják a felszabadító nagy forradalmat. Függsöny legördül.

Nagyon elnagyolt vonásokban ez Toller egyik drámája. Ez egyben az expresszionista dráma. És most gondoljunk színpadjaink darabjaira az örökös háromszög jelenetekkel, szerelmi öklendezéseikkel s így ítéljük meg, hogy gondolatokban, érzésekben, világnézetben, az emberiségbe vetett hit mindent átfogó lendületében milyen tömege a hamisítatlan, aranyveretű értékeknek dobódik elénk egyetlen ilyen darabban. Új utakon való keresés még ez, dőcögésekkel, zavarokkal, de a távoli messzeségben is mennyivel tisztább, kékebb égből ragyog, mint a megállapodott mai konvenció-irodalom leáldozott, kihűlt napja alatt.

Végzetül még álljon itt, hogy a bajor kormány válaszul Toller nagy cikkeire, megvonta a tollat és papírt tőle börtönében. Így akarják megőlni a gondolatot.

KÉT HÉT POLITIKA

NÉPPÁRT, EGYSÉG ÉS KÖZELI JÖVENDŐ

Irta: WEISS SÁNDOR

Zászlót bontott tehát az első romániai magyar politikai párt. Néppárt a becsületes neve, melyet nem a céljai elfátyolozására, csak szentelt vízként bocsájt ábrázatára, hanem multját, jelenjét és jövőjét jelöli meg nevével és programjával. A népből lett, a népé és a népért akar dolgozni. Akik bábáskodtak körülötte, mondják, hogy megszületése nem ment könnyen. De most itt van, él és viszonyaink roppant nehézsége dacára már lépegeti első önálló lépéseit. Hogy mi lesz vele, a jövő titka. A viszonyokon és azokon az embereken mulik, akik a néppárt irányítói és munkavállalói lesznek. Jövőjének egyik döntő kérdése: politikája és állásfoglalása más pártokkal és a Magyar Szövetséggel szemben. Hogy milyen lesz ebben a néppártnak felfogása, még nem tudjuk. Ellenben, tudjuk, hogy a mostani Magyar Szövetség hogy vélekedik a néppárthoz való viszonyáról. Báró Jósika Sámuel, a Magyar Szövetség annak idején megválasztott elnöke, ott volt a néppárt megalakításán és egy kérdező újságírónak azt mondta, azért tartotta szükségesnek ott megjelenni és ott felszólalni, mert két dologra akarta figyelmeztetni a párt tagjait. Az egyik az, hogy az erdélyi magyaroknak mindenkor egységesen kell eljárniok, a másik pedig az, hogy a most megalakított Magyar néppártnak bele kell olvadnia — annak majdani megalakulása után — az egységes magyar nemzeti párthba.

Hát ime ismét az egység. Az elmúlt egykét esztendő szinte minden álma az egység volt. A Magyar Szövetségben csak az maradt, aki ennek az álomnak alázatos szolgája volt. Aki úgy tartotta, hogy az életnek nem álomlovagok, de elevenen élő emberek kellene, aki munkát vállalt és vállalta az egységbontó áruló látszatát, az vagy nyíltan otthagya, vagy csak tessék-lássék kapcsolatot tartott fenn vele.

Akik álmaikat siratják, amiért földre hullottak arról a kártyavárról, amire nem kis irreálitással milliók harcos jövőjét akarták ráépíteni, megsebesülten fekszenek előttünk. Vannak kártyavárak, amelyeknek szertehulló falai sebeket ejtenek. Vigyázni kell, nehogy a kártyavárepítés újra kezdődjék.

Azok, akik Magyarországból Romániába magyar multtal és kultúrával kerültek át, magyarok és zsidók, szinte két milliót számlálnak. Nagy-nagy tömeg ez, ezernyi különbség, érdek okaiból szembe is állítva egymással, de egybeterelve a mult közössége által. Akik a Magyar Szövetségben irányítottak és rendelkeztek, hihetetlen feladatra vállalkoztak. A békeszerződés egy mondatára, mint kacsalábra a tündérpalotát, ráhelyezték a maguk elméletét és elnevezvén

az egész átcsatolt milliós néptömeget közjogi kisebbségnek, államot gondoltak velük csinálhatni az államban. Nem tartozik e cikk keretébe, hogy az uralkodó nemzettel szemben elképzelhető-e ennek az elméletnek az életbe átvitele, de idetartozik az a kérdés: elképzelhető-e államhatalom nélkül közjogi hatalom gyakorlása? Rendelkezhet-e király, akinek nincsen hadserege? A kártyavár volt az a magaslát, ahonnan a Magyar Szövetség rendelkezéseit kezdte kiadni és hirdette, hogy csak az érvényes, hogy ne mondjuk joghatályos, ami onnan lett kibocsájtva és egyben szentesítve is. Aki rendelkezni akar, annak előbb azt kell tudnia, mit tesz és mit tehet, ha valaki, akár meggyőződésből, mert károsnak tartja a rendelkezést, akár pusztán ellenszegülésből, de nemet mond. Fájdalom, végrehajtó hatalmat pusztán az u. n. politikai érettséggel a világtörténelem tanúsága szerint még senki nem tudott gyakorolni. Azután a népnek ez a politikai érettsége nem is volt formába öntve, nem adott még a nép hatalmat önmaga felett senkinek sem. Innen van az az ösztönös védekezés, amit sűrűn lehetett a néppárt megalakulásakor is hallani, hogy „felülről akartak bennünket kormányozni“. De ahogy nem tekint vissza a múltba a rajongó ember, nem lát maga körül a jelenben sem. A közelmúlt évek alatt, háboruban és utána sok millió ember élt ellenszenvgyűjtő alárendeltség alatt. Ennek a reakciója a mi korunk legjellemzőbb vonása. Akcióra reakció jön s a maga sorsa intézésében ma mindenki részt kér. Okos és becsületos politikával ezt a korszellemet vasegység fujtató melegévé lehet felhasználni. Hiszen az emberek élni és boldogulni akarnak. Módot kell nekik adni, hogy a korszellemnek és épen politikai érettségüknek megfelelően tehessék ezt.

Hogy a néppárt beolvad-e majd, — annak bekövetkezhető megalakulása után — az egységes magyar nemzeti pártba, ez a néppárt létjogosultságának és mint említettük, jövőjének kérdése. Szerény véleményünk szerint ezt nem szabad megtennie. A közös érdekek egységes védelmét csak a pártok önállóságának az alapján lehet ma a tartósság és életerő jegyében felépíteni. A közelmúlt bizonyítja, hogy a magyar szövetség álmokórosan erőszakolt egysége a tömegek, a népek teremtő szellemének felrisszítására és lendületben tartására nem volt alkalmas. A következmények ebből az okból is levonandók.

Ugy látjuk, a közeli jövődő az önálló pártoké. Azért is, mert olyan párt egyedül nem képzelhető el, amelynek programja és politikai harci eszközei mindazt egyesítenék, ami millióknak szükséglete és néptömegeknek eszközökben rendelkezésére áll. Ellenkezőleg. Ahhoz, hogy tömegeknek minél több érdeke legyen politikailag képviselve és hogy népeknek minél több készsége legyen sorompóba állítva, egyenesen szükség van több pártra. Ez az igazi demokrácia. Minél több emberért, minél több ember közreműködésével.

Az erdélyi néppárt programjában sok minden benne van és sok minden nincsen benne. Ami nincsen benne, annak a politikai

képviselőtére másik pártot kell alakítani. A néppárt tiz programmpontjának legnagyobb része közjogi sérelmek orvosolását tüzte ki célul és összetételében is az elmúlt század 30—40-es éveinek legideálisabb értelemben vett szabadelvű pártjaira emlékeztet. Nincs azonban a pártnak tervezete az erdélyi népek közötti politikához. Korunk és főleg Erdély egyik legégetőbb kérdését így nyitva hagyja. Pártnak kell jönnie, amelyik megmondja, hogyan gondolja a román, a szász és a zsidó pártokhoz való viszonylatát, milyen mindennapi közös politikai munkát vállal a közös anyaterület védelme és előrehaladása érdekében minden nemzetiséggel. Megfelelően sérelmi politikájának az ipar, kereskedelem és a munka és tőke kérdéseiben pozitív célkitűzések helyett inkább általános pontok vannak programmjába véve. Van pl. egy ilyen mondata is: kívánjuk, hogy a munka és tőke örök harcába a hatalom ne avatkozzék bele. Ez a romantikusan hangzó kívánság ebben az örökharcban való meglehetősen járatlanságra vall és mutatja, hogy kell olyan párt, amelyik erősen közgazdasági programmal telített, mert a korszerű társadalomgazdasági kérdések képviselője is nemcsak a közelebről érdekelteknek, de területünk minden fiának javát szolgálja.

VITÁK ÉS ÉSZREVÉTELEK

MAGYARSÁG ÉS ZSIDÓSÁG

Weiss Sándornak mélyen és magasán járó tanulmánya a Napkelet legutóbbi számában olyan kérdést vet fel, amely a magyarországi kurzus politikának a most éppen forrongásban levő általános erupcióval feltörő magasztosabb emberi eszmények sodrásába beilleszkedésére feltétlenül nagy fontossággal bír, de nem kisebb jelentőségű ránk, erdélyi magyarokra nézve is. Mert habár a sors rendelése szerint el szakadtunk magyarországi magyar testvéreinktől és habár életutjaink természetszerűleg más irányt kell hogy vegyenek, mindaz ami ott történik, az európai sőt a világközvéleményben is az összes magyarság jellegeként ítéltetik meg és a mennyiben ott szembe helyezkednek a világot uraló eszme áramlatokkal ez a szembehelyezkedés reánk erdélyi magyarokra is akaratumk ellenére és eltérő magatartásunk dacára is árnyékot vethet. Nekünk tehát erdélyi magyaroknak akiknek magyar voltunkat és kulturális fejlődésünket hazánkban, Romániában csakis a világot uraló demokratikus eszmeáramlatba teljes beilleszkedés biztosíthatja, kezet kell fognunk mindazokkal, kiknek azonos gondolkozásmódjuk, azonos életérdekük ezt az irányt követeli meg. Ennek a demokratikus világeszmeáramlatnak szemben minden nemzeti sovinizmussal és szemben minden vallási vagy társadalmi előítélettel itt Romániában épen mi magyarok kell, hogy előharcosai legyünk. Mint előharcosoknak ezt a tiszta demokráciát élesen elkülönítve az oklokráciától, nem mint passzív érzést meggyőződést vagy hitet, de mint aktív tömeget kell kifejlesztenünk és hazánknak felvirágoztatása érdekében sorompóba állítanunk. A Bethlen István féle „szivélyes viszony“ a velünk élő testvérnemzetekkel s így a zsidókkal is csak kezdő lépés és utegyengetés lehet arra, hogy hazánknak, Romániának különben alaptörvényét képező politikai jogi és erkölcsi egyenjogúság ne csak írott malaszt, de élő valóság legyen Apponyi tehát e részben nem mondott újat. A poliglott állam alkotmányának kiinduló pontja csakis ez lehet. Ezen különben elvitathatatlan jogokért a küzdelemben a zsidóság akár melyik válfaja természetes szövetségesünk. Ebben a vonatkozásban nem lehet elkülöníteni a cionista zsidót a magyar zsidótól. Ez a megkülönböztetés ma már ugyis egyenesen csak a zsidóságra tartozik, nekünk magyaroknak a magunk nemzeti büszkeségünk szempontjából minden esetre felemelő, hogy elhagyatottságunkban is vannak zsidó polgártársaink, kik fajuk szenvedélyességével vallják magukat magyaroknak, de a gyakorlati értékelés szempontjából nem kevésbé küzdő társunk az is, ki nemzetileg is zsidónak vallja magát. Ma még az egész zsidóságnak a magyarsággal azonos magyar műveltsége van. Ma még életlehetőségeink is teljesen azonosak. Ma még nincs olyan elválasztó vonal, amely ezeket a műveltségi azonosságokat és életlehetőségeket elkülönítené. Az előítélet a zsidó-

sággal szemben lehet atavizmus, tömegszuggesztió, lehet mesterségesen fentartott animóztatás, lehet a legujabb történelmi folyamat alatt végzetes szerepre vállalkozott egyes zsidók ellen jogos felháborodás sőt megvetés benyomásából az egész zsidóságra átvitt gyűlölet, de sem emberi, sem Isteni igazság, sem erkölcsös, sem igaz keresztény felfogás nem lehet. Nem lehet különösen itt Erdélyben, a vallási türelmesség klasszikus otthonában.

Ma már a korszellem meghaladta a kecskeméti öreg parasztot aki az antiszemitizmust úgy határozta meg: „antiszemita az, aki költénél inkább utálja a zsidót!“ Ma már ellenkezik a kor szellemével népeknek előítéletszerű kollektív megítélése.

A világháború egyetlen eredménye éppen az előítéletek megtörése s ebben a felszabadulásban a néptömegek önértetének és öntudatának az egyénekben is felsugárzása. Ez a tömegöntudat az embert az emberhez közelebb hozta. Ez a közeledés ma még az imperiálizmus különböző alakzataival nem engedi az általános és egységes emberi érzés olyan megalapozását, hogy egyik vagy másik népcsoportnak a körülötte élő egyik vagy másik népcsoport felett több kevesebb uralmi helyzetet meg ne tűrjön, de ezen uralmi helyzet jogtalanságát már nem, csak az urak, de az uralkodáshoz szívósan s saját érdekében érthetőleg is ragaszkodó népcsoport is érezi. Az ilyen elnyomási törekvésekkel szemben az elnyomottaknak fegyvertársai nem csak a világháború tanulságai, de még ezek felett az emberiség megújult közszelleme.

Itt Romániában a zsidóság, csakúgy mint a magyarság népkisebbséget képez, semmi okunk nem lehet, hogy ne együtt törekedjünk a „politikai jogi és erkölcsi egyenjogúság“ gyakorlati megvalósítására. Keresnünk kell tehát és meg is kell találnunk, amint Weiss Sándor helyesen definiálja a társadalmi és érzelmi egyenjogúságot, mert ez az „emberi természettől elvárható teljes egyenlőség“.

DÓZSA ENDRE

HARCOK A HALOTT ADY KÖRÜL

„Végre-velahára egy emberi hang a fecsegő marionettek között, végre-velahára egy hang, amely visszhangot kelt a túlhangos szavaktól néma országban“¹⁾ De ez a hatalmas, harsonázó hang azóta elnémult már, a magyar ugar e szenvedően-szépszavú dalnokát eltemették, de szavai és dalai a magyar nyelven beszélők büszkesége maradnak. Nyughatatlan nagy szelleme átsuhanvást is mélyen fölcsillantotta nemzetünk kultúrájának televényét s a barázdákba hintett magvak csírának, hajtanak, szába szökkennek . . .

Január 27-én volt harmadik évfordulója Ady Endre halálának. Sirjára örökzöld babért és borostyánt hintettek követői, barátai és bámulói. Országok hódoltak üstökös lelkének az elmúlt három év alatt, idegen nemzetek nyelvére fordították át műveit s mégis, innen-onnan is „irigy buták“, kegyeletsértő börtörtak öltegetik a sírdomb felé nyelvöket „s kik rácsapnak: hazai varjak“. Névtelen hősök állanak elő, mindegyik kebelbarátja volt szegény Ady Endrének. Egyikök avval dicsekszik, hogy ő még Ady életében megmondta „Bandinak“,

¹⁾ Ludwig Hatvany: Das verwundete Land H. P. Tal & Co. Leipzig—Wien—Zürich. 1921 224 oldal.

hogy harminc év múlva senkisé megfogja már megérteni, mire a költő a kebelbarát cipőjére köpött, „de aztán gondolkozott és csöndes hangon szólt: Meglehet, hogy igazad van — az istenedet . . .“ (Ez az egy eset álljon itt az Ady körüli izléstelenségek rikító példájaként.) Tabéry Géza, a nagyváradi Ady-társaság elnöke pedig siklótt hanggal fordul a nyilvánosság felé¹⁾ hogy megvédje a költő Adyt, a reklám célokra felhasználást és kisajátított Ady elől.

Budapesten meg Szász Károly veregeti meg Ady vállát: „...kétségtelesen tehetséges költő volt, akinek néhány szép versét olvastam, de legtöbbször egy betegesen exaltált ember zavaros alkotása“²⁾

Hát van ezeknek fogalmuk arról, hogy ki volt Ady Endre?

Igenis:

„barbár napisten, hunn kobold,
halál és csók heroldja volt,
ki míg élt, holtan bujdokolt
s ma már halálon túl se holt.“

+

Ady Endre a mélységes élet-titkok, a zord élet-fátumok, kálvinista élet-praedestinációk lángszemű és lánglelkű költője, „der Dichter mit dem Karfunkelauge“, aki mythosai miszticitások ködébe lát és istenáldotta nyelvpatarsággal ontja elének hitét, próféciait, bús örök-szerelmét: magát. Szimbólizmusa, amely az ember rendeltetésének kérdése és az általános emberi problémák filozófiájától van átítva, oly lirai és elannyira jellemzően egyéni, hogy mint költő is habozás nélkül hozzá nyulhat — és ezt meg is teszi bőven — filozófiái rendszere korlátjain túlható költői fantáziájával az emberi lélek mikroorganizmusának kényes kérdéseire. Szimbólizmusa oly határozott, biztos és lelkéből lelkedzett, hogy Babits megállapítja³⁾ „Hogy Ady épúgy benn él ezekben a szimbólumaiban, mint Dante az övéiben, azt legjobban mutatja, hogy nem ejti el őket, vissza-visszatér hozzájuk, nő, gazdagodik, de ugyanaz marad benne ez a szimbólum világ, elfelejtettek hitt szimbólumok merülnek fel évek után újra“.

Életfolyása a lehető legszorosabb párhuzamban halad verseivel. Lelki meghasonlottságok ékelődnek belé, anyagi gondok gyötrik, testi nyavalya szenvedést, apró vágyak villannak benne; rögtön szavakba, címekbe foglalja őket. Versei ilyenformán; az önélet-ajza. Az „ezer dalnak szent viselőse“ ezer fejében írja meg az életét, amelyről azt mondja: „Életem: vallás, gőg és szerelem“. Életének ennek a három alkotórésze szerint három Ady dalol a daliban, néha mind a három együtt, sokszor külön-külön:

a szent meggyőződésű próféta és vátesz,
a magyar ősök utóda,
az Élet határtalan szerelmese.

Pro primo: Ady tudatában van annak, hogy ő kicsoda, mije a magyarságnak. Orcája fáj a ragyogástól s szegényenl önön sugarát. Az élete a legidegenebb és legszebb. Ő az álmok királyfia, Argyilus. Ifjú Apolló. Sok zsoldos condottiere. Protestáns harcos vérmezőn a kor Gusztáv Adolfja volna. Ő Mindennek jött, neki a Minden kellett. Próféta volt a rengeteg, magyar politikai vonatkozású és proletár-versében csucosodik ki, amely jóslatok azóta — mindenki láthatta, aki ismeri ezeket a verseit — nagy részben beteljesültek, sőt már el is évültek.

Pro secundo: Magyarságát a történelmi korokba visszanyulónak érzi. Az őshazából, a Gangesz partjairól jött. Egy sok évezres áloe-nemzedéknek első és utolsó virága. Attila, Baján Khagán kortársa. Góg és Magóg fia, aki Verecke szorosán jött az országba. Ond vezér, Koppány, Dózsa György utóda. Mátyás diákja, Tyukodi pajtása, stb. stb. Erős magyarságát beleviszi minden költeményébe. Hazaárulással, faja megtagadásával vádolni őt, máma már nevetséges. A verseléséről bebizonyosodott, hogy „... a zökkentett díszonanciából

1) Tabéry Géza: Tiltakozom! Üzlet Ady Endre sírja fölött. Röpirat. Nagyváradi, 1922.
2) Pesti Napló. 1922. 1 szám.
3) Babits Mihály: Tanulmány Adyról. Nyugat 1920. február.

harmóniára törekvő Ady-versnek biztos nyomaít találjuk Balassinál, a kuruc költészetben és izgatón — ösztönzően Csokonainál¹⁾,

Pro tertio: Ady szerelme volt az Életnek s mindannak, ami együttvéve alkotja ezt az Életet. Tehát: Asszonynak, Aranynak és Vérnek, Csóknak és Könyvnek. S tulajdonképp az Élet: Szerelem. Mindenki előtt ismeretes, mennyi költeményében foglalkozik ezzel az Élettel s alkotó részeivel (többek között; Léda-Adél asszonyhoz, Mylittához s még sokakhoz írt szerelmi versei).

És épp itt, Ady Élet-szerelménél domborodik ki zseniális nagy szellemének mindent magába ölelő egysége. Szerelme az Életnek. De mi az Élet? „Életem; vallás, góg és szerelem“.

Hogy Adyt költői egyéniségének teljében megismerhesse a közönség, egyetlenegy áttekinthető kötetet kell a kezébe adni, amelyben Adynak, a költőnek és embernek ez a háromfélesége, legszebb és legjellegzetesebb költeményeivel legyen reprezentálva. Efelé a cél felé mutat a nemrég megjelent könyv: „Ady Endre válogatott versei“.²⁾

165 költeményt találunk benne Ady kilenc verseskötetéből. A költeményeket Dóczy Jenő válogatta össze és Jaschik Álmos nyolc, valóban művészi intuícióval átértett és Ady szelleméhez stílizált illusztrációval gazdagította e könyvet. De rögtön ki kell mondanunk a tény: Dóczy Jenő nem jól válogatta össze a költeményeket, illetve; válogatás közben sok fontosat és szépet kihagyott. Hogy saját szántából, vagy más tekintetek szabavételével maradtak-e ki bizonyos versek, nem tudjuk, de az az egy bizonyos, hogy Adynak eme portrait-vázlatából, egynéhány markáns vonás szembeszuró hiánya, tendenciózus és nem élethű képet formál. Ez pedig senkinek, semmiféle politikai pártnak, sem rendszernek nem lehet érdeke, mert egy országnak és nemzetnek ekkora súlyú reprezentatív man-jét elrajzolni, átísteni, kiretusálni úgysem lehet, mert ha ez sikerülne is ideig-óráig, előbb-utóbb úgyis kitudódik ez a rossz szándék.

A reakciók korát éljük. Ady pedig progresszív volt, radikális és forradalmár, sőt internacionalista és magyar is egyben. A valódi lángelmék között nem ritkaság ez. Ússzük föl Ady kilenc kötetét és olvassuk el, hogy minden ősi nemes-magyarsága mellett is, mint írja föl „véres panorámák tavaszán“ a galileisták zászljára: „S mi rátesszük lábunk a magyar rögre — És esküszünk: mozdulni fog ez is — S minden mostant jobbal pótolunk — Vagy minden vésk itt, ámen, mindörökké“. Hogy kiáltja: „Vörös Krisztusok izgága — Tavasz hadja várunk, várunk“. „Im megérkeztünk s véres árnyékok — Cikkáznak rózsás Pünkösöd reggelen“. „Döglevegő“ leng a Tavasz fuvalmán“, „csönd van, mintha nem is rezzenének — s rohanunk a forradalomba“, mert hiszen „mi megmunkáltuk, hajh, jól a lelkek“. Hogy mondja: „szerettem, aki szenvedett... — Oh szűz proletár seregek — Daloljatok“. Hogy dalolja: „Proletár lányok: déresettek — Magnás parkokban őszi rózsák... — Lesztek ti még csodavirágok“. Aztán meg: „Elmegek én tihozzátok“, „Veletek száguld, vív, újjong a lelsem: — Véreim, magyar proletárok“. Ilyen és hasonló kb. száz verse közül négyet vett be Dóczy Jenő, noha e versek között nem egy örökszepségű remekmű van. A pacifista Adyt szintén hiába keressük e lapokon.

Igazságtalanság tehát és ha azt akarjuk, hogy a nagyközönség ebből az egy kötetből ismerje meg Adyt, tendenciózus torzítása Ady egyéniségének, mert nem adja a költőt úgy, mint amilyen, hanem cenzuráz, súllyeszt, radíroz — pedig Ady politikai és sociológiai nézetei közelről sem szorulnak cenzorra, nem-hogy eltitkolandók és közölhetetlenek volnának — amit semmiféle reakció sem tesz jogosulttá, mert hiszen Ady hármas egyéniségének elsejét: a vallását, a hitét: a profétát és váteszt hamisítják meg. Valakinek a legszentebb elveit és nézeteit még manapság sem lehet bántani, nemhogy egy Ady lánglelkének sugárkévéjét, e fényforrás egyik alkotórészének elvételevel meg szabadna bontani, mert nem szabad szem elől téveszteni, hogy ebből a magyar szellemből lövelő sugározón már európai horizontok magasságában villan. HALMAGYI ANTAL

1) Földessy Gyula; Ady-tanulmányok. Budapest 1921. 62 old. (28—63).

2) Pallas kiadás Budapest. 1921.

BARTALIS JÁNOS VERSEIBŐL:

AZ ERDŐRŐL HAZATÉRŐ FAVÁGÓK

Az erdőről hazatérő favágók nagy újságot hirdetnek,
Azt beszélék, hogy tavasz van, mert kinyílt a hóvirág.
Széltében, hosszában meleg napsugár tűz be az erdőbe
s az erdőoldal csupa hóvirág.

Az erdőről hazatérő favágók nagy örömet hirdetnek.
Azt is mondják, hogy kis őzikkék legelésznek bólogatva végig
a virágos erdő-háton s vidám madárfüttytől mosolyog az erdő.

Ébred a természet tehát. Remegve tárom ki szobám aítóját.
Az ereszről csurog a víz és nagy robajjal fut le a csatornán.
Lelkem kitágul. Tele tödővel szívom a tavasz friss illatát.
Fejem kábult, vérem nyugtalanul lúktet: ébred a természet,
itt van a tavasz!

Az erdőről hazatérő favágók csoda dolgokat beszélnek.
A nap, mint piros máglya tűz, a madarak dalán hamvad el
és rügybe szakad a fák hegye.
A kerges tenyerű favágók mondták ezt nekem.
Fizessen meg az Isten érte, nekik, jó, becsületes emberek.
A nap, mint piros máglya tűz, a madarak dalán hamvad el
s levélbe fut a fák hegye. Fizessen az Isten ez örömért nektek
szegény favágók!
Holnap kimegyek veletek én is az erdőre.

MIÉRT VAGYOK BÚS?

Miért vagyok búsz, ha nappalok fűllesztő csendjén
a városoktól távol, útlők kosályi magányomban,
az Élet hajnalpartján — miért vagyok búsz?

A nagy nép-nyomoroktól távol
erős, egészséges duhaj parasztnok tenyészete között,
alsó, halhatatlan, boldog mítoszok látomásainál —
miért vagyok búsz?

idők csattogásában,
búsz, vad, nehéz vírradat-várásban,
falu csendjében — miért vagyok búsz?

miért vagyok búsz? — kedvesem — ha te is két, nagy,
gyászoló szemed fekete-bánatos csengettyűit
rámcsendited az éjtszakában — halkan, szívemhez érve;
mikor keblemből, mint pompás, nagy, véres virág
örökre kibomlik szívem —

miért vagyok búsz? . . .

SZABÓ IMRE: AZ ÚJ ZSIDÓ IRODALOMBÓL

— J. L. Perc és S. Anski —

Mielőtt művészetéről esne szó, álljon itt nagy vonásokban Juda Léb Perc élettörténete.

A lublini kormányzóság egy erődjéről nevezetes városában, Zamoscban született 1851-ben. Jómódu szülei hagyományos zsidó nevelést adtak neki: az iskolában a keleti zsidóság oktató módszerével Talmudot és kevés Bibliát olvashatott. A gramatika tiltott tudomány volt akkor, de a zamosciák szemet hunytak, ha egy-egy elevenebb eszű gyerek világi könyveket forgatott, ha megtanult oroszul, németül, vagy franciául. Ha matematikai föladatokon törte a fejét, vagy filozófiai tétéleken törpengett. Nem üldözték kiátkozással, mint máshol; ha sikere volt, meg is becsülték, ha nem tudta hasznosítani az átkos tudomást és visszatért a község jámborai közé, elfelejtették bűnét.

Perc már gyerekkorában feltűnt külsejével és szellemi fölényével. „Szombati égő gyertyák voltak a szemei — írja apja egyik barátja róla — koponyája vaskoponya“. Tízennégy éves korában a fölvilágosodást szolgáló héber irodalmon át belekóstolt különböző ismeretekbe, megtanult németül és oroszul. Szíve és agya az irodalom felé vonzották. Husz éves korában megnősült és minthogy jól írt oroszul, alsófoku bíróságokon ügyvédi képviselőket vállalhatott és ebből élt. Szabad idejében verseket szerzett, eleinte cinikusan fordulatokat, jól-rosszul sikerült Heine utánzatokat.

Egy zsidó versében gunyt űz a zsargonból, amely néhány esztendő múlva nevét világhírűvé teszi.

Kein einzig Wort is zart und glatt
Es is für Liebe tot und matt
„Herzl“ „Seele“ „Schatz“ und „Schätzel“
S'hat den Tam von Lakrez-Plätzel
S'hat kein Tam, s'hat kein Salz
Und es schmeckt nach Gänseschmalz.

Szemlélődés és tapasztalatok kioktatják; a zsargont becsülni kezdi. Komolyabb költői műfajokkal próbálkozik e nyelven és beküldi azóta híressé vált „Monis“ című balladáját Solem Alejchemnek, a nagy zsidó humoristának közlés céljából. Solem Alejchem gratulál a fiatal írónak, megígéri, hogy a „Volksbibliothek“ egy közeli füzetében kiadja „Mónist“, melyben Perc a szenvedélyek fantasztikus harcát és győzelmét rajzolja. A ballada megjelenik, de nincs benne köszönet. Solem Alejchem össze-vissza javítja, kiforgatja, megnyirbálja, lenyesí a legüdébb részeket; a költemény bimbóit és rózsáit tépte le, ágak és levelek maradtak csupán.

Perc nagyon elkeseredik emiatt. A zsargont abbahagyja és

héberül kezd írni. Lefordítja Heine „Disputation“-ját és egy lendületes héber fölhívásban (Iszfu jedékem! – Össze a kezeket!) fölszólítja a fiatal zsidó írókat, hogy szervezkedjenek, hívjanak össze konferenciát valahol és egyesült erővel védekezzenek a redaktorok önkénykedései ellen.

A héber irodalom akkoriban a való élettel csak gyéren foglalkozott, témában és előadásban inkább a történelemből merített és ha olykor mégis szociális tárgyhoz akart nyúlni, akkor a hitközségek vezetői fonákságát pellengérezte. Perc szélesebb és világosabb világ felé törtetett. Az orosz egykorú írók általános emberi feljajdulásai és lázongásai érzékeny lelkén átszűrődve nem lángoltak föl ugyan forradalmi számonkérésre, de elhatározást érleltek benne, és ez írói pályáján kijelölte az ösvényt, amelyen haladnia kellett. A néphez közeledett. A nép nyelvén kezdett írni, a tömegek lelki megnyilatkozásait figyelte és egyszerű nyelvezettel, a mesemondás bájával rögzítette meg őket, mindegyiket a zsidó- és sokat a világirodalom számára.

Nincsenek nagy alkotásai. Egy-két drámája, több egyfelvonásosa, de sok-sok novellája maradt ránk, és ezek értékes gyöngyei a zsidó népies irodalomnak.

Különös atmoszférája van az életnek, amelyből Perc témát és hangulatot merített. Az emberek bizonytalan, légi egzisztenciák, az egyetlen szilárd pont, az istenben való bizodalom, amely fölegyenesedve vagy meggömbülten tartja őket. Abramovicz (Mendele) egy regényéből vett néhány sor talán megéretteti a levegőt, amelyben Perc alakjai éltek:

Ha teszem, hirtelen megkérdezted a tunjedafkei zsidótól:
— Miből él, öregem?

Akkor megzavarodik és nem tudja mit feleljen. Csak ha kissé magához tért, mondja nagy meggyőződéssel:

— Hogy miből élek? Hál istennek él még a világ ura, aki nem hagyja el teremtményeit. Adott életet és ha isten úgy akarja, tovább is élni hagy.

De ha érdeklődsz és megkérdezed: mi a keresete, öregem, van valami mestersége, vagy foglalkozása?

— Hála istennek — feleli — ahogy itt lát, engem a mindenható csoda ajándékkal ajándékozott meg, finom kis hangocskával és a nagy ünnepeken előimádkozom és vagyok magamnak egy kántor. De körülmetélő is vagyok és egyszer-másszor házasságot is kötöttem. Most, köztünk maradjon háziúr vagyok és a falu végén van egy kis pálinkamérésem. Kecském van, amit fejni lehet és a közelben van egy távoli rokonom, akit szintén fejni lehet és végül — mondtam már — az égben van a mi atyánk, aki — ments isten — nem hagyja el gyermekeit.

Az isteni bizalomból a tulvilágban való abszolút hit következik. A keleti zsidóban ez a misztikus hit realizmussá kövesül. „Odaát“ a férfinak, aki „itt“ jámbor és istenfélő volt és görnyedt a szent tan fölött, nagyszerű dolga van, karosszékekben ül és sűtkérezik az isteni

fényben. A felesége, ha jó, igaz hitves volt, zsámolyon ülhet ura lábainál és élvezheti szintén a fényt és meleget.

Ez a téma sűrűn váltakozik Perec novelláiban. Két asszony levélváltásában („A Pekel Brief“) az egyik így panaszkodik:

„Nevetnem kell, ha tulvilágomra gondolok. Én leszek annak az örültnek a zsámolya! Hát nem humoros ez! Ó fotelben és én a lábainál. A pipogya ember *itt* fél tőlem, *itt* én vagyok az ur, de „odaát“, Éden kertjében, isten a megmondhatója, mi lesz. Isten a megmondhatója! És ha ott fönt belém rug, jaj, szent atyám, mi lesz ebből“!

Egy másik írásában megmutatja, hogy e földöntúli hit hogyan rajzolódik le egy zsidó napszámos lelkében. A kis vázlatban (Solem bájit = Házibéke) Chajim; a napszámos, aki fiatalos rajongással szereti asszonyát, sokat gondol arra, miképpen tudná egyszerű, írástudatlan ember létére megszerezni maga és felesége számára a tulvilág malasztját és örömeit. Szombat délután elmegy a *bet hamidrasba*, odaáll a kályha mellé és hallgatja az előadót, aki olykor megemlíti a tulvilágot. Szól a pokorról, ahol tüzes vasvesszőkkel verik a gonoszokat és a ragyogó mennyországról, ahol viszont a jámborak — fejükön aranykoronával — ülnek és bámulják a szent Tórát. Chajim egy alkalommal odamegy a melamedhoz előadás után és reszkető hangon kérdezi:

— Rabbi, adjon kérem tanácsot, hogy juthatok egy kis tulvilághoz.

— Tanulj gyerekem Torát — ez a felelet.

— Nem értek hozzá.

— Tanulj könnyebb dolgokat, olvass régi, épületes meséket, olvasd az „Atyák tanításait“.

— Nem tudok!

— Olvass zsoltárokat!

— Nincs rá időm.

— Imádkozz bensőséggel!

— Nem értem az imaszöveget.

A melamed szánakozva néz rá.

— Mi vagy? — kérdezi.

— Hordár.

— Akkor szolgálj ki tudósokat és jámborokat.

— Nem értem.

— Ugy gondolom, hogy esténként vigyél a bet hamidrasba néhány kanna vizet, hogy legyen mit inniok azoknak, akik tanulva átvirrasztják az éjszakát.

Chajim megörült.

— Rabbi, és feleségemmel mi lesz majd odaát?

— Ha a férj karosszékben ül a mennyországban, akkor az asszony a zsámolya.

Chajim hazamegy. Az asszony éppen a szombat esti imát mondja. A hordár nézi, nézi amint összetett kezekkel ég felé mered. Valami megmarkolja a szívet, nem túrtörtetheti magát, odalép a nőhöz.

— Nem, Hanna — tör ki belőle — nem akarom, hogy a számaryom légy. Le fogok hajolni hozzád, főlemellek és magam mellé ültetlek. Gyere, üljünk le ide! Így fogunk ott fönt is ülni. Így, így és a Mindenható is bele fog egyezni. Muszáj beleegyeznie.

* * *

Perc 1889-ben Varsóba költözött. Itt — a zsidó kitérősség alkalmazottja — nemcsak irodalommal foglalkozik, hanem gyermekotthonokat létesít, munkásjeléti akciókat realizálni segít és ott van mindenütt, ahol „véres könnyeket kell leszárítani és gyöngysort fűzni belőlük megható szavak formájában.“ 1915-ben halt meg, de sirja ma is jeltelen még. Az amerikai zsidó munkások akik Percet a dolgozók irójának tekintik, néhány hónappal azelőtt gyűjtést indítottak egy siremlékre. Fehér márványból való sírhajlékot („ohel“) akarnak evvel a fölirással:

J. L. Perc'n
vün jiddise Arbeiter

A nagy és beszédes emléket ő maga állította lelkes és szenvedő, naiv és fufangos, eszelős és fukar, bájos és borzas alakjaival, akik együttvéve alkotják a népet, a szívós józan és mégis lírai zsidó nemzetet.

A varsói temetőbe Perc mellé tavaly a zsidó irodalom egy másik nagyját sülyesztették a sírgödörbe, S. Anskit (Selomo Zanvel Rappaport), akinek zaklatott, nagy akarásokkal fűtött életpályája nem volt egyvonalu Percével, de közös volt a fellogásban, hogy a chaszidizmus keletkezésében és lelki összetételében ma is a zsidó tömegek igazi demokráciája. Ez a felismerés vitte a szociálforradalmár Anskit a cionisták táborába. 1918-ban Lengyelországba menekült a proletárforradalom elől, amelyet egyébként évtizedeken át készített elő propagandisztikus munkájával.

Az utolsó évek eseményei nagyon megtörték. Gigászi erővel visszalendíteni szeretete volna az összetört, leromlott világot és egy tüneményes alkotó nekirohanásával írta nyílt leveleit Lloyd Georgehoz és követelte tőle Petljura megbüntetését és nagyivelésü viziókat írt egy erjedő új világról. Nyugtalan lelkét a zsidó népköltészet virágain pihentette. Meséket, népmundákat, verseket, közmondásokat gyűjtött, Vlnában zsidó etnografiai muzeumot alapított és néhány órával halála előtt Varsóban akart ilyen természetü együletet életre kelteni. Az alapító gyűlésen tartott beszédében többek között ezeket mondotta:

— Nincs helység Keleteurópában, ahol ne lehetne találni a szemétkben széjjeltépett szent pergamenteket. Nincs talpalatnyi hely az elpusztított zsidó házak között, ahol ne száradna ártatlanul kiontot ak drága vére. Ezek kimondhatatlan fájdalmaink tanús, ez Európa története, ez az emberiség haladása — mondotta keserü gunnyal. Gyűjtsétek

össze mindazt, amit véres viharok kitéptek helyükből és ide-oda vetettek. A történelem hálás lesz nektek ezért.

„Díbbuk“ című drámáját halála után kezdték zsidó színészek előadni. A dráma dióhéjban való foglalat az, hogy két jóbarát, Szender és Niszan házasságuk alkalmával megfogadták, hogy elsőszülött gyermekeiket, ha különböző neműek lesznek és ha arra mégernek, összeházasítják. Niszan fiút, Szender leányt kapott. Niszan korán meghalt és nagytehetségű fiát Chanant nyomorban hagyta. Ez Szender számára épen elég ok volt arra, hogy ne állja ígéretét. Leánya számára jómódu vőlegényt keres, de Lea, aki az apai gondoskodással szembehelyezkedik, a dilemma elől menekülni szeretne. Szive és apja régi fogadalma szerint való vőlegényét a hosszú önsanyargatás megölte. A leány a lakodalom napján meglátogatja anyja sírját, de kint a temetőben Chanan borongó nyugtalan lelke (díbbuk) beleszáll.

Misztikus cselekményeivel e pontról fejlődik fel a dráma. Tragikumában megrázó és sejtelmességében borzalmas párbeszédék következnek a papi törvényszék előtt. A díbbuk nem akar távozni a leányból. Ráolvasás, az ujevi és engesztelónapi kürt harsonája végre eltávolítják a díbbukot a leányból, de a fiu lelke nem a temetőbe száll vissza, hanem ott marad a leány közelében. Kisérteties hangon hívja a leányt:

— Megyék, megyék — feleli Lea boldogan, fájón, reszketően, halálos kimerültséggel.

És jönnek a lakodalmások, de már késő. A menyasszony meghalt.

* * *

Utolsó kívánsága szerint Anski fölött nem mondtak gyászbeszédet, csak barátja, a költő Kazisno mondta el a nyitott sír előtt élet-történetét. Azután egy színész barátja csukló hangon mondta utána a „kaddis“ imát. És lezárult egy sír és lezárult egy élet, amelynek sok tenni és mondanivalója lett volna még.

* * *

Legközelebbi számunkban közöljük a két nagy jiddis író egy-egy megragadó irását.

ISTEN TENYERÉN

— Regény —

Irta: BALÁZS BÉLA

(14)

Azért tapsoltak. De mikor a végén kijövök, hát ott áll Salgó a második kulisszánál, épen úgy, mint a multkori Tannhäusernél Bélával. Mikor meglát, hátat fordít. Odamegyek hozzá. „Salgókám” — mondom — „Isten veled. Most már nem látjuk egymást östig, hát búcsuzzunk el.”

— Szervusz — mondja és meg se fordul.

— Salgó, mi bajod? — kérdem — Haragszol? Miért? Hiszen most nem vágtalak pofon?

Akkor megfordul, megint avval a borzasztó gyűlölő vad nézéssel. — Az nem volna baj, kedves vesztaszűz. Pofozkodj, ha úgy tetszik. Nagyobb baj van.

— Micsoda? —

— Az, hogy nagyon rossz voltál. Egy másodrangú dilettáns.

Mintha átszurták volna a szívemet.

— Igazán? — kérdem.

— Igazán, kedves vesztaszűz.

Nem tudtam semmit se mondani. Egy ideig még álltam ott, aztán kimentem. De a folyosón megálltam, visszafordultam és odamentem a Salgóhoz. Nem tudom micsoda örület volt. Rettenetesen el voltam keseredve.

Salgó — mondom. — Búcsuzóul nem kell a himfőoltás? És feltűröm a ruhám ujját.

A Salgó csak áll, néz, hallgat. Aztán végignéz rajtam. — Azt már nem, kedves vesztaszűz! — avval sarkon fordul és elmegy.

Vagy egy fél óráig sirtam az öltözőben. Nem is zsiroztam magam le rendesen, úgy jöttem ki. Odalent Béla várt. Mikor megláttam, úgy megijedtem, hogy térdeim elzsibbadtak. Talán nem ismertem mindjárt meg? Egy oszlop mellett állt az árnyékban. De hiszen mindjárt megismertem. Azonkívül biztosan tudtam, hogy várni fog??!

Egész úton nem beszéltünk egy szót se. Már a Bajza-utcánál azt mondom:

— El fogok menni az operától. —

— Miért? — kérdi csodálkozva.

— Nem tetszik nekem a társaság. Nem nekem való. Inkább koncertnékesnő leszek.

Aztán vacsoráztunk. Béla nagyon hallgatag volt és azt hiszem, kerülte a tekintetemet. Azt hiszem, mert én sem néztem rá. Borzasztó szegatottak voltunk mind a ketten.

Vacsora után kiment az előszobába. Én bent álltam a szoba közepén és tudtam, hogy most lesz valami! — Mintha egy évig maradt volna kint. Végre bejött. Egy fehér selyembe kötött könyv volt a kezében. Olyan furcsán tartotta. Olyan megható, finom, eseten félszegséggel. (Eszembe jutott a Jánoshegyi séta.) Lesütött szemmel jött be és nem szólt semmit. Én se szóltam. Tudtam, hogy mi

van a könyvben. Nem mertem szólni. — Vegye kezébe, — Ilona mondta végre nagyon halkán. — Vegye kezébe — mondta még egyszer, mert én nem mozdultam.

A kezembe vettem. Mintha száz mázsa lett volna. Nem bírtam sokáig. Visszatettem.

— Kérem, hogy ne nyissa ki ezt a könyvet, csak majd ha Maria-Wörthben lesz.

Olyan nehéz volt a szívem, hogy majd leszakadt. — Béla — nyögtem ki végre. — Béla, megérdemlem én ezt?

Akkor rám nézett. Hogy nézett rám! Vörös tüzet láttam a szemében, Sahasem fogom elfelejteni!

— Én tudom hogy nem érdemlem meg — mondta — hogy ezt magának odaadhatom. És tegnap egész nap azon gondolkoztam, hogy odaadjam-e? De nem lehet máskép.

Akkor valami furcsa örület történt. Valami megfoghatatlan, érthetetlen örület. Hirtelen kirohantam a szobából, letéptem magamról a ruhát. Előkotortam a geishakosztümömet, frizurát csináltam hozzá, kipirosítottam az ajkam és úgy jöttem vissza. Megáltam az ajtóban.

Csudálkozva és mosolyogva nézett rám. Óh, hogy mosolyog! — Mi ez? — kérdi és mosolygott.

Ha nem mosolygott volna úgy. De az olyan meleg volt, olyan jó, úgy lesímitott a szívemről minden keserűséget. Úgy mosolygott, mint egy hat éves gyerek.

— Kosztüm a Píllangó kisasszonyhoz — mondom ott az ajtóban állva. — Csak úgy meg akartam mutatni.

Aztán visszamentem és felhúztam a fehér moirée pongyolát.

Két óráig itt volt. De nem beszéltünk tíz szót. Én sírtam. Már ő rég el akart menni.

— Isten vele Ilona — mondta. Maga holnapután utazik Maria-Wörthbe. Én most már nem jövök fel többet. Most búcsuzzunk el, a Tannhäuser estéjén. Várni fogom hogy mit ír.

Én belekapaszkodtam a karjába és sírtam. Ne, ne, ne menjen még! Félek! Félek egyedül!

Fogtam a karját és ő várt még és én éreztem a fekete forró nézését lehajtott fejemen. Aztán mégis elment.

Istenem, hiszen talán csak egy hónap. El fog jönni Maria-Wörthbe. Mért fáj úgy a szívem? Olyan rettenetesen, olyan halálosan? Mintha soha, soha, soha, soha se látnám többet. Mintha meghalna! És ez a fehér könyv!! Félek, félek.

Maria-Wörth június 12

Már itt vagyok egy hete, de nem akartam elővenni a naplót. Általában nem akartam. Ez volt az alapérzésem: semmit sem akartam. Nem akartam írni. (Béának csak egy levelezőlapot írtam) nem akartam olvasni. Nem akartam gondolkodni, nem akartam beszélni. Csak a szememet behunyni és feködni. Evezőt behúzni és lefeküdni a csónak fenekén, hogy ne láthasson senki. Nagy fehér felhőkkel nézni a kék égen, semmit se gondolni. Kevesebbet, mint mikor

alszik az ember, mert olyankor álmodik... De itt csak vizszag van, korhadt nádszag, a csolnak forró fája, harangozás, messzi a wörtfil templomban, a vonat a krumpendorfi parton, a vízirózsák szára sikos a meleg vízben és a hinár csöpög és a nagy fehér felhő.

A vonat a krumpendorfi parton, az furcsa. Mert az elvihetne. Mikor megállt velem Krumpendorfban, nem akartam kiszállni. Nem akartam. Hogy csak hadd vigyen egészen, vigyen el egészen! Nézem az ablakból a tavat, mint valami szép emlékvíziót és nem mozdultam. Ha a kalauz nem jön az utolsó percben, bent maradok a kocsiban és utazom tovább, ki tudja hová?

Ki tudja hová?

Pedig én idáig is éreztem a távolságot nőni, mint ahogy a pók érzi talán, ha egy galyról leereszkedik és a szál a testéből hosszabbodik. A testemből hosszabbodott a távolság, minden méter.

Ma levelet kaptam. Csak annyit ír, hogy egy leveletem várja, addig nem írhat. Tudom, milyen leveletem várja. De még nem nyitottam ki a fehér selyem könyvet. Mért nem? Minden nap a kezemen volt. Aztán visszazártam és elmentem mégegyszer kifeküdni a csolnakba az ég alá. Mért mégegyszer?

Ha nem szálltam volna ki Krumpendorfban, hanem tovább utaztam volna, akkor sohase nyitottam volna ki a fehér selyem könyvet. Vagy talán valamikor, mikor már egészen öreg leszek?

Milyen jó volna öregnek lenni. Egész öregnek. Ha a Mühlbergen állok este és nézem, hogy hajtják haza lent a völgyben a teheneket, olyankor jut ilyesmi az eszembe. Milyen jó volna csendesen öregnek lenni egy ilyen mozdulatlan nagy alkonyi vidék felett. De mi köze van ennek a tehénekhez.

Különben nagyon furcsa tehének vannak itt. Már nem is háziállatok, hanem valami elnyomorodott családtagok. Azért olyan utálatosak és borzasztó szomorúak. Mért kell mindig valamit csinálni? Ma sem nyitottam ki a fehér könyvet. Majd holnap.

Ez volt az első levél amit Bélától kaptam. Milyen csodálatos írása van. Mintha törekeny nagyon vékony száron állanának a betűk, akár valami karcu velencei kelyhek. Az ember visszatartja lélekzetét, mert feldülhetnek és összetörhetnek. A postás (a krumpendorfi) bélyegzőt ráverte a Fräuleinre. Hogy fáj az ilyen brutalitás. Az „e” és „n” betűt egyáltalán nem tudom tisztán kivenni.

A fehér selyem könyv. Csupa ilyen betűvel van tele. Az egész könyv! Nem fognak éjszaka kímászni, mint a hangyák?

Ma sem olvastam el a fehér könyvet!

Ma sem.

Azt hiszem a föld alatt vagyok, vagy a víz alatt, valami alatt vagyok, egy eltemetett rejtett országban. Nem szoktam hallani, hogy az emberek mit beszélnek, de ha néha megértem, mindig megijedek, hogy németül beszélnek. Olyan természetellenes nekem, hogy értem a szavukat...

Nem olvastam el a könyvet. Ugy lakom vele együtt a szobába mint valami szelid párduccal. Vagy csak alszik? A fehér selyem párdúc. Lábujjhegyen járok. Nem szeretek a szobámban lenni. Későn jövök fel és mindjárt lefekszem. De egyszer felfogok ébredni éjjel és látni fogom két sárga szemét.

Odaát a tizórai gyors megy Pragerhof felé. Hosszú tüzes kígyó tükröződik a tóban. Istenem, Istenem, Segits!

Béla! Neked írom ezt. Mert különben minek írnám? Csak előttem nem szégyenlem magam. Önmagam előtt igen. És mindent elfogok neked mondani most.

Reggel négy óra. Most jöttem haza az erdőből. Tegnap délután ötkor mentem el sétálni a Wetterstuhlra. Nem gondoltam semmit, csak bámészkodtam. Görbe fenyők voltak és páfrányos hűvös, nedves utak sülyedtek bele az erdő feketeségébe. Rád nem gondoltam. Napok óta nem gondoltam rád Béla. Gondolattal nem. Egy régi nyár járt az eszemben. Tizenhétéves koromban sétáltam egyszer ezen az úton. És emlékeztem arra a tájra, melyet akkor itt láttam. Tisztán láttam minden részletét annak a vidéknek. És az a kép fájt. Fájt, mint egy távoli, elérhetetlen álomvidék. De mért fáj, gondoltam, hiszen itt sétálok benne? És akkor rémülten néztem körül, mintha villámlás világította volna meg a tájat. És egyszerre megláttam, hogy ez itt más vidék, mint amelyikbe akkor jártam. Ugyanazok a hegyek és erdők. Egy új majorság sem épült itt azóta Béla. És mégis más. Nem is hasonlít ahhoz a régihez. És akkor rád ismertem Béla. Nem tudom hogyan. Csak rád ismertem. Abban, hogy mindent másképp látok, mint akkor. Hogy ezt a vidéket te látod most belőlem.

Érted te ezt Béla? Ugye csodálatos? Mert nem az volt, hogy tudtam, hogy te hogyan szoktad nézni a dolgokat. Ezt a vidéket te láttad. És azt is megmondom neked Béla, hogy az első érzés rémület volt. Hogy ki lehet-e ezt valaha törölni a szememből? És hogy most hiába ülnék már a krumpendorfi vonatra is. Késő! Valami megrázott belül. A bőrömon belül. De boldog rémület volt. Mint mikor először éreztem, hogy bennem fáj a te fájdalmad. Mégis elkezdtem futni. Béla. Futottam, futottam. De a tenyeremben a te száraz forró kezedet éreztem. És minden új fa, minden új kő, minden új napfolt, újra te voltál. Egyre több, mindig több. Köröskörül mindenütt! Futottam, futottam. Már a malmoknál voltam. És mindig több lett. Már feléri a dolomitok tetejéig, már egész az égig! És akkor szembe csapott a szél és az te voltál. Az arcomon a hűvösséget te érezted. És akkor már a földet is érezte a talpam száraznak és forrónak, mint a tenyere a kezedet... Futottam, futottam és felértem a Wetterstuhl tetejére és itt hirtelen elébem nyílt a nagy klagenfurti völgy. Mint egy nagy langyos végtelen tenger és én egyszerre megláttam, hogy ez is. Az egész végtelen tenger, minden, minden, minden!

És akkor térdre buktam és azt mondtam: igen, igen! Mindig csak ezt a fejemmel bólogatva: igen, igen. Sirva és hangosan mindig

ezt: igen, igen, igen. Aztán elryultam a földön és úgy maradtam. Édes Bélám én csak egy buta nő vagyok. Ne haragudj, hogy nem tudom értelmesebben elmondani neked. De én mindent, mindent el akarok mondani, ahogy tudom.

Már kint voltak a csillagok és jött fel a hold, mikor felkeltem. Köröskörül nagy fekete hegyek voltak, egész feketék és az erdő nagyon zúgott. De már nem féltem, összetettem a kezem és imádkoztam. „Édes jó istenem, nézd, itt vagyok, Nesze! Ha akarsz, most vegyél el. Most kész. Itt vagyok“... És álltam és vártam sokáig. Tudom, hogy ott volt velem szemben a sötétben és nézett engem. És én vártam, egy óriási fekete tenyeret az égről, hogy leereszkedik rám és levesz engem a Wetterstuhlról.

De nem jött Béla. Pedig én igazán mondtam.

És akkor visszafordultam az erdő felé. Olyan fekete volt, hogy a fák nem látszottak külön és zúgott. Erős meleg volt. De nem féltem. Pedig mindig félek egyedül a sötétben. Még a szobámban is. De most nem féltem, mert te nem féltél. Mert ez mind te voltál. Mert akkor hozzád mentem be az erdőbe, mint egy fekete bársonysátorba és azt gondoltam: Ez az esküvő és nászéjszaka. És sokáig, sokáig mentem az erdőben. Teljes sötétség volt. A kezemmel tapogattam a fákat. Mintha nem előre, hanem mindig mélyebbre mentem volna, lejjebb, lejjebb valahová a feketeségbe. A te feketeségedbe Béla. Aztán egyszer csak kiértem egy kis tisztásra. Egész fehér volt a holdtól. Mintha hó lett volna rajta. Egy kis kakukkfűves rét. Ott megálltunk. Mert te voltál ott köröskörül, elül és alul, mindenütt. És én ott lassan kibontottam a hajam és levetkőztem. Lassan vettem le a ruháimat és mindig jobb volt. Mintha valami súlyos, sötét terhet vetnék le. És éreztem, hogy egyre közelebb vagy. És aztán leeresztettem az inget és kitártam a karomat. És te voltál a szél a testemen és te voltál a hold a testemen Béla. Ott álltam meztelenül benned.

Reggel lett mire megtaláltam az utat. Most itthon vagyok. Ma fogom elolvasni Béla fehér könyvét. De most álmos vagyok, előbb alszom. Most már nem kell sietni, ugye? És úgy örülök ennek az olvasásnak, mint még soha. Még sohasem aludtam el ilyen nyugodtan, ily biztosságban. Mert én nem emlékszem az anyámrá. De a kisgyerekeknek az anyja ölében elaludni ilyen lehet. A fehér könyvet a párnámra teszem. A selyem párdúc velem fog aludni. Édes, édes Bélám!

Vége! Most vége mindennek. A fehér párdúc rámugrott és átharapta a torkomat. Mikor letettem a könyvet nevetögörccsöt kaptam. Ugy hánykolódtam, hogy feldöntöttem az éjjeliszekrényen a poharakat. Bejött két szobalány, bejött a háziszolga, bejött a tulajdonos és tulajdonosné, néhány vendég és sok gyerek. Orvos nem volt. Három óra hosszat szakadatlanul nevettem. Aztán elaludtam a fáradtságtól. Mikor felébredtem, lerohantam és felfeszítettem a levél szekrényt és kivettem belőle a levelet, amit reggel irtam Bélának. Azt irtam: Szeretlek, gyere, várlak.

Isten; megint vigyáztál rám! Tíz perccel késtem le a postahajót, azért volt még a szekrényben. Tíz perc! Most bevezethetnék szép lassan a Wörthi-tó közepébe és lemehetnék, le, ahová már nem látni.

Most talán már századszor olvasom el. Kivülről tudom mind a huszonöt verset. Szép versek. Biztosan gyönyörű versek. Fel fogom iratni a szobám falára. Felvételtem fonográfba és fülembé mondatom éjjel-nappal, mindig amíg le nem karmoltam a bőrt pofámról és el nem rágtam mind a tíz ujjamat. És én magam szavalni fogom, hogy a szemöldökeim a szentek szentjének örök boltívei, melyelőtt az ima is visszafordul bátortalanul; hogy hazátlan vándorra lesz mindenki, aki lát, mert azt a szent birodalmat keresi, melynek a királynője én vagyok „márványfenségben“; hogy istentisztelet minden mozdulatom, mert kiválasztott az, amire nézek és a semmibe elsüllyed, amitől elfordulok, hogy kiskoromban mindig megverték, ha nem volt a fejem körül glória és nem áltam márványfenségben és ha a tisztaságom nem volt örök néma gleccserek sugárzása és ha nem voltam papnő és vesztaszűz!!!!

Hát ezt csináltam én. Mert ezt én csináltam. Becsaptam Bélát. Az orránál fogva vezettem. Pózoltam és affektáltam és eltitkoltam és hazudtam és elhitettem vele, hogy ilyen vagyok! És most már mindent értek, olyan világos, hogy bele fogok vakulni. Hiszen én ezt raffináltam, számitóan csináltam, mint egy kokott! Igaza volt Salgónak. Azért ütöttem őt pofon Tannhäuserben. Imponálni akartam Bélának, mikor először láttam. Ezért nem akartam, hogy értem jöjjön az operába, ezért vásároltam egy márványfenséges pongyolát, csináltam más frizurát. Ezért nem táncoltam előtte, ezért titkoltam el a Jánoshegyi kirándulást! Hazudtam és csaltam, hogy ilyen márványfenségesnek lásson. És most?! Most nem mondhatom meg neki, hogy szeretem, mert hiszen ő nem engem szeret! Ezt a papnőt, ezt a glóriás királynőt szereti, aki nem én vagyok! Nem engem, Ilonát, szegény Ilonát, aki a legkomiszabb vagyok az operában. Hiszen, hogy még lány vagyok, az is tiszta véletlen. Oh, nem a glóriámon mulott. Kizárólag a finnyásságomon mulott, talán csak az idegességemen, talán csak az orromon!

Béla nem szeret! Béla nem engem szeret! Béla nem is tudja ki vagyok, mi vagyok. Belezártam saját magamat egy márványfenséges vasszűzbe! Béla biztosan utálni fog, ha megtudja az igazat! Neni, nem, nem! Az lehetetlen. De rögtön meg kell neki írni mindent. Nem akarom tovább csalni! Most rögtön megírok mindent.

Nem írtam. Nem írtam. Nem merek írni. Félek a Duciszemektől. És szabad egy költőt az illúziójától megfosztani? Hát mi vagyok én? Nem fontosabbak a versek?

De a művészet nem a legtöbb. Én magam mondtam ezt neki. Hiszen evvel segitettem rajta!

Es ne tudja meg soha, hogy szeretem. Sohase tudja meg, hogy milyen nagyon nagyon szeretem. Istenem, segits!

Nem irtam. A Salgónak irtam egy levelezőlapot!!
 Ezt úgy se lehet megírni. Majd ha eljön, megmondok mindent.
 Beszélni inkább lehet erről. Nemsokára itt lesz. Erzem.

Mi volt ez? Ma délben fent álltam az alsó malomnál, az en-
 ciános réten és nézek le a Klínger villa felé, a feszületre a kis
 almafa mellett. És egyszer csak ott látom Bélát a feszület mellett
 állni. Ott állt és nézett fel hozzám. Tudtam, hogy ez nem kísértet,
 mint mister Sidney. Tudtam, hogy ez csakugyan ő. Ott állt és nézett
 fel hozzám és én úgy tettem, mintha nem láttam volna! Mi volt ez?
 Behunytam a szemem és az egész testem elzsibbadt és úgy álltam ott
 dermedten mozdulatlanul, mint azok a bogarak, melyek halottnak
 tettetik magukat a veszedelemben. Úgy álltam és vártam és a lélek-
 zetemet is visszafojtottam. Talán száz csztendeig!

Végre felnyitottam a szemem és Béla nem volt a feszület-
 nél... Pedig biztosan látott! Nem volt száz méternyire épen szem-
 ben. És rám nézett. Hiszen láttam, hiszen éreztem, hiszen keresztül-
 süttött a szemhéjamon. Mi volt ez? Lerohantam. A vendéglő előtt
 a tulajdonos fogad. Egy alacsony fekete fiatalember érkezett a ki-
 lencórás hajóval és engem keresett. Megmondták, hogy a malmok
 felé sétálni mentem. Utánam jött. Nem talált meg? — Nem —
 mondom. — Kár, mert a tizenkettős hajóval elutazott. Mi volt ez?
 Mi volt ez? Mi volt ez?

Ez a levél jött Klágenfurtból. Ide ragasztom:

Kedves Ilona! Délelőtt Maria-Wörthben voltam, magát keres-
 tem. Meg is találtam. Egy virágos dombtetőn állt, talpig kék égben-
 behunyt szemmel, mozdulatlanul, mint egy napmáglyán. Imája és
 áldozata a földnek. Soha még semmit olyan magasan, olyan elér,
 hetetlenül magasan állni nem láttam. Nem szólítottam meg. Talán
 azt éreztem, hogy úgy se érne magáig a hangom. Talán azt, hogy
 szentségtörés volna? Talán azt, hogy ennél többet úgy se kaphat
 az ember, hogy ennél minden szó csak kevesebb lehet. És elsom-
 polyogtam evvel a látással, mint egy tolvaj. Maga evvel bizonyára
 többet adott nekem, mint amennyit nekem szánt. Visszaadni már
 nem tudom. De nem akarom többé meglepni és meglesni, nem
 akarok lopni. Azért jelentem, hogy holnap délelőtt tizenegykor
 Maria-Wörthbe érkezem.

Béla

Tehát megint pózoltam! Oh, a vasszűz! Hát hogy mondjam
 meg neki? Hogy mondjam meg ennek az embernek, hogy én egy
 közönséges léha nőcske vagyok?!! Hogy mondjam meg? Béla,
 Béla, Béla!!! Ordítani! Feltartani a fejem, mint a kutyák az ég
 felé, vonítani!

Holnap délelőtt itt lesz!!!

Rimini

Nem is tudom, hogy kerültem ide. Egyszer csak vonaton
 ültem, a krümpendorfi vonalon és utaztam, utaztam, amíg ki nem
 dobtak a kocsiból. Most Riminiben vagyok. Béla tegnap délelőtt

11-kor kikötött a Maria-Wörthi hajóhídnál. Elment az úszoda előtt, elment a platánok alatt, a vendéglőbe ment, találkozott a Fräulein Marie-val vagy a tulajdonossal és kérdezte, hogy én hol vagyok és azt mondták: das Fräulein ist gestern Abend verreist!! Az arca! Az arca!

Nem, nem lehetett! Elárultam volna magam. Pedig még nem szabad. Hiszen nem engem szeret. Talán nem is szeret? Oh Istenem. És a magyarázás semmit sem ér. Majd ősszel Pesten, ha a rendes életemben fog látni, de pöz nélkül fog látni, olyannak, amilyen vagyok, egészen. Ha akkor is kellek neki, akkor, akkor!... Még csak július 27-ike van. Ha beáshatnám magam a homokba addig! Ha lefekhetnék most aludni és csak szeptember elsején ébrednék fel!

Itt olyan vízszintesek a napok, Mária-Wörthben merőlegesek voltak mint a karcsu, égig érő tornyok. Itt vízszintesek, mint a sivatag.

El fogom zárni a naplót. Olyan ezt a naplót írni, mint az órán a percmutatót nézni, mikor még ezer évig kell várni.

Ma kezembe veszem azt a Schleiermacher könyvet, melyet Bélától kaptam és magától kinyílt a harminckettedik. lapon. Ezt olvasom benne: „Zehn Gebote für Frauen“. És mindjárt legfelül:

„Du sollst dir kein Ideal machen weder eines Engels im Himmel, noch eines Helden aus einem Gedichte oder Roman, noch eines selbstgeträumten oder phantasierten, sondern du sollst einen Mann lieben, wie er ist. Denn sie die Natur deine Herrin ist eine strenge Gottheit“.

Először vettem itt könyvet a kezembe és itt ütöttem fel. Küldjem ezt el Bélának? Kérdezzem meg, hogy a férfiak tizparancsolata másképp szól-e? Vagy a természet nekik nem istenük?

De hiszen nem ő magának, hanem én hazudtam neki azt az ideált. Ő csak becsületes és gyanutlan és jó és elhitte nekem. Fújj.

Kék tenger, kék ég, kék nap, kék homok. Talán a feledésnek kék a színe? Talán, ha még egy kicsind kékebb volna, talán ha minden kék volna, akkor elmerülne az élet?

Béla azt se tudja hol vagyok.

Nyitott ablak, sós vízszag, zúgó feketeség, melyben fehér habfodrok villannak. Valami halászlegény énekel. Micsoda hang! Hogy fekszik bele a saját hangjába! Hogy úsztatja fel magát rajta feljebb és feljebb, mint egy arany szerpentin! Micsoda hang! Vissza lehet ebből jönni? Nem viszi el az embert az ilyen hang, mint egy ballon? Mért van ezeknek a gazembereknek ilyen hangjuk? Milyen jögon? Minek kell nekik ez a hang? Mit éreznek ők? Fáj nekik az, ami nekem fáj? Oh énekelni, énekelni, énekelni!!!

Holnap írok Salgónak.

Ma ez a levél jött:

„Ilona, mért fél tőlem? Mért menekül? Fél fájdalmat okozni nekem? Ne Ilona, ne féljen. Emlékszik arra a Spinoza mondásra, melyről egyszer beszélünk? „Aki istent igazán szereti, nem kívánja, hogy őt viszont szeresse“. Ilona, nem csak az istent lehet így szeretni. Ilona, ne féljen tőlem!“

(Folyt. köv.)

JEGYZETEK

KIÁLTVÁNY BUDAPESTEN A TÖMEGEK ÚJ KULTÚRÁJÁÉRT

A mai Budapestről aligha várt, meglepő irást hozott a posta: a fehér fővárosból száműzött Ma tipográfiájával kiállított aktivista kiáltványt. Az írásban sok helyes s sok igaz van a régi és az új művészetről s oly mulatságos „épater lə bourgeois“ stílusban, hogy már ezért is megérdemli, hogy leközzöljük. Nevetni jó és hasznos, a dadaizmus is fő fegyverének a nevetést vallja. De az egész kiáltvány, azzal ami benne van, főleg azonban azzal, ami hiányzik belőle, nagyon jellemző a mai Magyarországra.

A külső címlap harmonikus elrendezésben a következőket nyújtja:

„Manifesztum 1922.

A milliók kultúráját.

Új művészetet

Le a penészvirággal.“

A belső címlap még gazdagabb:

„Kiáltvány a tömegek új kultúrájáért.

Új művészetet

Le a művésszel, mert eladta magát.

Le a csendélettel

Le a dekorációval

Le a széplelkek macskazenéjével

Le a hedonizmus cifra penészvirágaival

Ahítatos nagy művészetet a millióknak

A felszabadult ember művészetét

Ki az utcára a tömegek elé.“

A kiáltvány első részét Palasovszky Ödön írta, mint következők:

Új csodákat a piacokra,

új mítoszokat a hirdetőtáblákra, új víziókat a falakra, új kórusokat és új tragédiát várunk a tereken.

A művészetet a tömegek áhítata teremtette,

de a művészet nem tud már semmi csodát. A művészet a kolbászgyárosok függőkerteinek ékesége. A művészet déligyümölcs művelt naccságák számára, kokuszdió, örök szépség és krinolin. A művészet a rojtos nadrágu adótitcszek vasárnapi szórakozása az orfeumokban. A művészet a fogatlan akadémikusok líliomos kiskertje. Új mítoszok jövendölését várjuk,

de a művészet nem tud semmi csodát, a művészek már nem a tömegek egybeforrt áhítata, a művészet elrohadt.

A világ epilepsziáját hordjuk a csontjainkban, a homlokunkon az örültek bélyege, de a művésznek nem fáj az ember pusztulása,

a művész nem síkoltja a tragédiát,

hanem fehér lilíomokat szagolgat a dámák üvegházaiban s szerenádot okádig a holdvilág alá. Mi a megváltókért imádkozunk, de

a művész nem kiáltja a tercken az útsten nevét.

Új mitoszok jövődőlését várjuk, de a költő felült az elefántcsonttoronyba és cifra verset farag, a próféta álarcában dicsőséget síkolt magának s a buták tömjénjével illatosítja magát. A festő nem az új mitoszokat jelenteti meg a házak falán, hanem a dajkamesék puffadt mumjiát kení a tenyérnyi papirosokra, a festő elveszi a fotográfusok kenyerét, olyan élethűen ábrázolja a konflislovakat és a hentesek óraláncát. A muzsikus mámort füttyül a telehasu nagybátyámnak a karneválokon és a világ üdvösségére macskazenét, barkaróllát andalog az orfeumokban, A színész nem az új mitoszok tragédiáját kiáltja a teátrumokban, a cirkuszban bukfeneczik a kopasz férjek hűtlenségének trefás és szomorú történetében és a kokottok csalafintacágát híreszteli, akik ebbe a kirakatba járnak magukat mutogatni. De a nagyszakáluak mélyen meghajolva kiáltják: a művészet az ember temploma! És próféta a művész!

A művész elhályált

az akadémiákon és az örömlányok ágyán. A művész nem tud semmi csodát. A művész fehér lilíomot szagolgat a kokottok üvegházaiban és saját képmásában kéjeleg. A buták pedik így szólnak: Ime, a művész szíve lilíomos edény.

A művész eladta magát,

íme lámpiónokkal díszíti a halárúsok függökertjeit. A művész eladta magát, mert nem fáj neki az ember sorsa, hanem rózsalugast épít a félszűzeknek és a szalámigyárosok dicsőségére csinál dekorációt. A szalámigyárosok kara pedig így köszönti: Üdvözlégy igaz művész!

Ez a művészet nem kell,

mert elrohadt. Nem kell, mert nem forrasztja egybe nagy áhítatban a tömegek millióit, hogy az új élet új értelmére nevelje és igazabb kultúrák stációja felé hajtsa. Nem kell ez a művészet, mert nem a tömegeké, de ne is legyen azé. Ez a szalónok cifra perézsivirága és tisztátalan mámara. De még ennek is osoba, mert más-más cafranggal ezerszer önmagát kérdözi meg, pedig még az ökör is más füvet kérdözik minden este.

Pusztuljon a művész,

ha elrohadt és eladta magát. Az, aki helyére lép, nem bálvány és nem lakik elefántcsonttoronyban, nem holdköros trubadúr, aki szeretöje anyajegyéröl énekel.

Az új művész kilép a piacokra és a kultúra új stációját hirdeli a tömegeknek.

Ez nem ír szép könyveket a műveit családok asztalára, az falragaszokon kiáltja az élet új értelmét; a folszabadult egyszerűségét, a folszabadult tisztaságot, a munkát és az egybeforrt áhítat csodáit. Az új művész nem festi Pálí bácsit szalmakalapban és nem bosztonozó városatyát farag é promenádon, ő az új értelmű élet nagyszerű vízióit mázolja a falakra a tereken. Az új művész nem andalog a piszkos orfeumokban és nem furulyáz mámort a félszűzeknek a koncertek ablaktalan szobáiban, hanem

az új ember vállasos kórusát vezeti a szabad ég alatt ezek fülehallatára.

Az új művész nem a kokottok mutatványos bódéiban handabandázik, hanem a függökertes, címomás kultúrák ezerszer visszatérö tragédiáját kiáltja és az új fajzatért vívödó ember sorsát és a korlátatlan, egyszerű ember őszinte mazdulataival

szuggerálja az anyák és szeretök új mitoszát és a megváltók új mitoszát és még ezer új mitoszt

és amit hiszünk:

az új, szüzebb és telyesebb stáctök látomását.

A művészetet a tömegek áhítata teremtette és vissza kell adni a tömegeknek.

Ha a művészet milliók szemeláttára és fülehallatára síkolt a tereken, akkor az új kultúra becsületes és fanatikus ereje lesz. Akkor nem lesz többet önmagáért való hitvány gyönyörűség, mint a manderinnak a vakbele. Nem lesz puha dekoráció, szép lelkek szájöblögetése, félszűzek buta másora. Nem lesz ötpercentes léleknesmesítőszer olyanok számára, akik érettségít tettek. Nem lesz öregurak sakkjátéka, esztétikai bukkfenc és penészvirág. Nem lesznek többet finom szonettek, otrombául kigyalult balladák és dohos regények. Nem lesznek ostoba portrék, csendéletek, nem lesznek cifra mázólmányok, melyekből régen kísélt az áhítat. Nem lesznek ostoba szobrok az úrlovasok örök életéért és nem lesznek nyavalyás szerenádok. De lesz tömegáhitat s ez az áhitat odaparancsolja

az új igéket a hirdető táblákra, az új viszlókat a falákra; az új m. toszokai az arénákra, az új kórusokat a piacokra.

Az új művész próféta lesz, akinek nincs neve.

Az új művészet neve áhitat.

Az új művészet a tömegek áhítatában diktálja a szüzebb és igazabb élet értelmét, hogy a tömegek egygyéfort áhítatát újabb és teljesebb kultúrák stációja felé hajtsa.

Hevesy Iván pedig, a társszerző, így folytatja:

„A plakát, a rikkancs és a mozi fehér lepedője

lesznek azok a kitűnő eszközök, amelyek a maguk eleven erejükkel elvégzik azt a nagyszerű propagandát, amely egyedül érdemli meg a művészet nevet.

A festészet undorral otthagysa a filiszterek álmos szalonjait, tárlatokat kriptatereimelt, hogy boldogan kilépjen az utcára a nép elé.

Az utca lármás, rohanó, derűs életében ismét össze fog találkozni a századokon át börtönben láncon tartott művészet a tömegekkel, hogy egymást megtalálva, egybeölelkezve öröms diádallal ujjongjanak fel.

A nép elé lépett piktura nem szagos csokrokat és bögő teheneiket fog kínálgatni, hanem

megfogja szóltant a népet és megpróbálja rábeszélni: legyen jó s legyen jobb.

Színei és vonalai erejével, ragyogóan egyszerű és világos mondanivalóival, felvilágosítja a milliók szívét életük megtalált igazságairól,

megiantja a munkára és a szolidaritásra.

Az utcán kiáltó festmény nem dekoráció lesz többé, sem szemcírógató mulatság, hanem kiáltó szó az új rendért, amely új lépcsővel közelíti meg az évtizezredek óta ostromolt boldogság csúcsát.

A plakátban ujjaéledt festészet parancsokat és tetteket fog szuggerálni a népnek.

De parancs csak egy van. Egy örök parancs! Az etika parancsa: élni mindenkiért! Ennek van ezer arca és ezer követelése. Ezeket plakátok szuggerálják. De a plakátokat le mossa az eső s az élet új lüktetése mindig új földadatot hirdet és követel,

az egyetlen örök parancs ereje maradandó örök evangélium.

Ennek az evangéliumnak örök erejét fogja lemoshatatlanul hirdetni

a századok plakátja: a freskó.

A freskó is a szabad ég alatt, hullámzó levegőben és napfényben fényeskedve, nem bujlik el a szobákba, vagy ékeskedik

az új hit templomaiban, gyülestermekben és mindenütt, ahol a tömeg szeme elé tárulkozhat,

A jövő pikturája a plakátban erejére ébredt, a freskóban örök képet öltött Etika, az új világerzés szímbóluma.

Az irodalom

sem marad csemcsegni való luksusza, nem marad egyedüli tanyája a pókhálós könyvtár és a smokk szalonpolc, ahol merített papírra nyomva, selyembe öltöztetve várja a csömörlöttek fogyasztását.

Az Unalom lepedőjével leborított könyvtár

múmia-gyűjtemény lesz, aggok csöndes mulatsága, mert az irodalom, ha az új élet új vért robbant szívébe, túl fogja nyújtani karjait minden dohos termen, meddő szalonon, hogy ő is megfogja a Nép kezét, a milliók kezét.

A könyv és folyóirat, miként már ma is, elbujva elveszti erejét és átengedi a Nép vezetését

az újságnak, az aktív, folyton mozgó élet eleven, lobogó zászlájának.

De az újság, az új újság, nem lesz, mint a régi, az élet kicsi buta szenzációival sikoltozó: Női hullák a hordókban! Önhibáján kívül összeégett varrónő Panama! Panama! Panama!

Az új újság propagandát harsog a tömegek teljesebb és szabadultabb életéért.

Az új újság vezetni fog és tanítani, hirdeti az új hitet és szuggerálja azt a szuggesztív minden erejével és eszközével.

Nem a költeményekből lesznek rossz vezércikkek, hanem a vezércikkek válnak jó költeményekké!

És a regény és a novella nem emésztő por lesz a jóllakott polgárok déli utáni álma elé és nem telhetetlen hisztérikák vérbizsergetője, hanem

új eposz új daladalokról a teremtő munkában és ölelő testvérségben győzelmes emberről.

És miként a plakát papírosáról a fal freskójára száll, ami túl az aktuális élet és etikai hullámfodrokon örök parancs és örök etika, úgy a rikkancs kezéből röppenő újságból könyvbe csúcsosodik,

ami örök ígéretetés és új evangélium.

Igy az irodalom nem narkózis lesz többé, nem játék és nem szórakozás, hanem

az élet alkotó, önmagukat alakító cselekedet.

A felszarvazott férfi

körül forgó mai drámát, a nyerspolgári alacsonyáságnak és otromba butaságnak színpadra vitt megtestesítőjét is el fogja söpörni a többi szeméttel együtt az Új Idő. Porba fog omlani az a színház, ahol a polgár esténként végigkérőzdi horizontnélküli életének hitvány kis csiklandásait, amíg b. neje keblét és vállait mutogatja. Magszűnik ez a jóforgalmu utcasarok, ahol tolongva kínálgatja magát az író, a művész, a polgár prostitúaltjai.

A Nép új arénáiban ujja fog születni a dráma, hogy a nép sorsát mutassa meg szímbőltekus játéokban.

A Nép a történések ismétlődő örök értelmét fogja benne fölismerni és az új dráma monumentális, szuggesztív tükreben meglátja életének a termő tettek felé vezető irányát és célját: a Rész mind tudni fogja, hogy útja és kötelessége egyetlen:

beledőlkezni az Egészsébe.

De a legnagyobb aréna is kicsi marad és gyenge, csak kevés ezereknek szóló a legharsányabb kiáltás is. Az új tragédia az arénánál győzelmesebb, lelkekbe mindent jobban beledöbentőbb, szívet jobban megfogóbb

százmilliók elé szétaradó moziban

fog majd igazán összetalálkozni a néppel, hogy azt a plakáttal és újsággal

szövetkezve vezesse az Új Élet felé és felülmúlhatatlan szuggesztivitásának összefolyó erejével

pergesse előtte az Új Élet látomásait.

És a zene, amely szólott eddig a cirkuszlovaknak és a koncerttermek székeibe andalított széplékekét mámorított az individualista passzivitás ezerszínű, ezer hangulatot-hullámzó érzésképeivel,

a zene is meg fogja érezni az új Rítmust

és elhajítva cifra színeit, kiharsan a termekből a milliók fülébe, megrendíti az új himnuszokat és a

tettekre lendítő akttólás monumentális kórusait fogja dalolni a milliók szívébe, a cselekvés vágyát, a megtett tettek öröms diadalát fogja ő is serkentően hirdetni, mint testvérei, ő is

az új életért és az új emberért.

Eddig a kiáltvány. S most néhány megjegyzés hozzá.

A kiáltvány két aláírója közül Hevesy Iván nevét ismerik az ifju magyar irodalom iránt érdeklődők: aktív tagja volt a Ma mozgalomnak, füzetet is irt a csoport kiadásában az újabb művészeti izmusokról. Multja garancia tehát aktivista komolyságáért. A másik aláíró tudunkkal még nem jelentkezett nyomtatásban, de e sorok írója feltétlenül becsületes őszinteséggel új ideálok után törő s a mellett tehetséges ifju embernek ismeri őt.

Hogy miért kellett ezt elmondani? Azért, hogy most azután elmondhassom azt a sok rosszat, amit kell, hogy mondjak e röpiratról.

De a nevetők ne örüljenek: nem az a rossz benne, amin oly jól mulattak. Ellenkezőleg: az mind jó. Amit oly keresett groteskséggel a röpirat kiköpköd a régi, illetőleg a mai döglött művészetről, az mind kérelhetetlenül igaz. S igaz az is, amit az új, születendő művésztől vár. Igaz az, hogy a művész eladta magát, mert nem fáj neki az ember sorsa, igaz, hogy ez a művészet nem forrasztja egybe nagy áhitatban a tömegek millióit, hogy nem a tömegeké, hanem a szalonok cifra penészvirága. S igaz az is, hogy az új művészetnek, áhíthatos nagy művészetnek, a felszabadult ember művészetének kell lenni, mely új mítoszokat ír a hirdető táblákra, s új víziókat fest az utca falakra s az új ember vallásos korusát vezető a szabad ég alá új, szüzebb s teljesebb stációk látomására. Igaz az is, hogy az új művészetnek a tömegek áhitatában kell megszületnie, abban az egyetlen igazi áhitatban, melyben a Rész találkozik az Egésszel s egybeolvad vele.

Ez mind igaz s a röpirat még sem igaz, mégis hazug, megcsonkított, felemás gondolat s ezért nevetséges és ártalmas.

Mert ez a röpirat tömegművészetéről, tömegáhitatról beszél azon a Magyarországon, ahol nincs tömeg, ha csak nem rabszolgatömeg, ahol a tömegáhitat a börtönökből és az internálótáborokból száll az Ég felé, ahol a tömeget a deresen tanítják „művészetre“ s ahol a numerus clausus-sal végzik el a művészi zsenik kiválasztását. S a tömegről s a tömegáhitatról dítirambizáló röpiratnak nincs egy szava sem arról, hogy a megláncolt tömegeket, hogy akarja munkára és

szolidaritásra megtanítani, mily új tetteket akar szuggerálni a minden szabad mozdulattól megfosztott népnek s milyen gyülestermekben fog az a freskó a tömeg szemei elé tárulkozni, mikor minden gyűlést betölti már előre a belügyminiszter?

Mert bűn és erkölcstelenség új, áhitatos szent művészetet prédikálni annak a tömegnek, melynek minden előfeltétele hiányzik hozzá, új értelmű élet nagyszerű vízióiról beszélni ott, ahol a leg-
elemibb emberi jogokat naponkint sárba tapodják, új mítoszok plakátjait festegetni, ahol az erőszak legsötétebb mítosza kelt eleven életre s a felszabadult ember művészetéről beszélni annak a tömegnek, melyet helyzete egyedül rabénekek és rabszolgadalok megértésére tesz alkalmassá.

Mert hazugság és önámítás tömegművészetet hirdetni anélkül, hogy a tömegekkel törödnénk, új, szüzebb is teljesebb stációk látomásáról beszélni a tömegnek, amely egy rég múltba erőszakkal visszavetett stáció sebeinek fájdalmában ég.

Mert hazugság és önámítás aktivizmust hirdetni a művészetben s nem vonni le ennek konzekvenciáját a politikában. A röpirat mondja: a művésznak ki kell lépni az utcára a nép elé, kiáltó szónak kell lennie az új rendért, tetteket kell szuggerálnia a népnek, az irodalom nem szórakozás lesz többé, hanem az életet alkotó önmagunkat alakító cselekedet. S a jelszó: élni mindenkiért! Az aktivista művész, ha komolyan veszi önmagát s nemcsak nagyhangú szavakkal játszik, nem maradhat a társadalmi mozgalmakon kívül. Művészete tett s pedig társas tett, a társadalmi fejlődést előrelökő tett akar lenni. Mert ha nem az, akkor nem lesz jobb, az elefántcsonttoronyban ülő s cifra verseket faragó költőnél, aki a proféta álarcában dicsőségét rikolt magának s a buták tömjénjével illatosítja magát.

Mert eladta magát az a művész, „aki lámpionokkal diszíti a halárusok függökertjeit, eladta magát az a művész, akinek „nem fáj az ember sorsa“, hanem rózsalugast épít a nép elnyomói s üldözői dicsőségére s elhallgatásával azt a hitet ébreszti, hogy Budapesten minden csendes.

Igen, a tömeg megváltókért imádkozik a börtönökben „de a művész nem kiáltja a tereken az új isten nevét“, „nem síkoltja a tragédiát“, hanem aktivista röpiratokat ír „kolbászgyárosok s rojtos nadrágu adótisztek ebédutáni szórakozására“.

A röpirat szerzői érzik az új áhitatos nagy művészet szükségét. S ne éreznék azt, hogy irásuk még csak nem is egy fél lépés az új művészet felé? Hogy irásuk velejét vesztett, rachitikus korcsszülöttje egy beteges, lázas társadalomnak? A művészet, ahogy ők felfogják, vallás, cselekvő, az egész emberi létet egybemarkoló vallás, amelyből nem maradhat ki egyik oldala az életnek, enélkül hogy minden komolyságát el vegye annak, amit a másiktól prédikál. Az új művészet vallásos művészet lesz, amelynek minden egyes tettében benn kell hogy legyen az élet egésze, amelynek minden egyes papja minden egyes cselekedetében állást kell hogy foglaljon az élet egészével szemben. Itt nem lehet művész az erkölcstelen vagy az er-

kölcs nélküli ember, itt nem lehet azt mondani, engem csak a művészet érdekel, itt az embernek minden megnyilvánulása számít, itt nem lehet lavírozni s a neutrálist játszani, itt elveszett a művészet számára, aki hallgatni tud, amikor beszélni kellene, vagy aki másról tud beszélni, mint amiről kiabálni kellene, Ha eljött az ideje a tömegek áhitatából kiinduló új művészetnek Magyarországon, ennek útja csak a tömegek élő fájdalmán keresztül vezethet s nem függészhető egy légürestérben lebegő irracionális pontra. Mert a Röpírat szerzői ezt nem érezték meg, mert vagy nem gondolták végig őszintén világnézetüket vagy nem merik ezt kimondani, irásuk fájdalommas és komolytalan.

DIENES LÁSZLÓ

TOMPA LÁSZLÓ: ERDÉLY HEGYEI KÖZT

Szomorú öröm, csak Erdély kínálhatja: Tompa Lászlónak ilyen már az első verseskötete. Széles alakja emberré nőtt, ifjúsága zsengei valahol elkallódtak, salakjuk, aranyuk ismeretlen s a költő hangja baritonra szépült, mire chórusba került, melyből éneke kitéssék. Aki még észre nem vette, figyelni fog rája e kötet után. Annyira kialakult és biztos beszédű, annyira kesernyés szóval kifejezője mindama fájdalomnak, melyeknek ő a régebbi tulajdonosa, csiratelepe s melyekre mégis anynyiuunk feje bizony, bizonyt bologat. A fölöttéke ez a bánat, ez az örök felleghuszály, mely a magasból hajlik alá, hogy viharral rémitse, aki feléje tekint. Pedig nem robajlik a sűrűje, villáma se ijeszt, csak úszik az égen úttalan, céltalan, néha könnyűlve, amikor emelkedőben se oszlik, napfényt át nem enged, felleg marad mindig. Nézem, nézem s már is vele járok, haza ballagok, lerázom a havat a lábamról és kísér a tudat, hogy a felleg a fejem fölött, rajta fekszik a háztetön, teszkek-veszek itthon és Tompa László szomorúsága árnyék-fátylat vet a szememre.

Itt a könyv, melyből a pszichéje ütközik: férfiút látok, aki nagyot

merhet. Kemény az ökle és keseredett, szava belseje béklyóit zörrentő, nótája ölmos bánat, melyet alvó kövekből dalol ki a magány. Sötét bora mérgétől ritmusa lassú, egykor ilyen volt a pelazgok munkaüteme, mikor lomha falaikat rakták. Verscímei alatt elégiákra zendít, de melávé nem tesz és szárnya ritkán biztat; méltóságon innen keresi a tragikumot, apró, örömet zázó jelenésekben. E jelenések a szenvedés lajstromát bővítik, mindenkiét, aki ráeszmél az egyedüllétre egyénisége börtönében. Mondják, hogy Tompa régen ír, — ám a versei, lappongó szenvedélye vallomásai, kevesebb külső edzést mutatnak, mint amennyit mélyült a világfelfogása: Tompa lelke ékesült a komorság csínjával, mint barna márvánnyal a disztelen dór oszlop.

Es ahogy ékesült, mind komplikáltabb lett. Van egy téli fantáziája, melynek láttán költeményeinek ismerője azonnal fölkiált: ez Tompa László. Fantáziája a tél, szunnyadva élő és élő ereje mellett is nyomott. Azért mondtam bizonyultnak egyszerűt mutató valóját, mert minden strófája forradalommal fenyeget, el is visz árjuk a kirobbanásig, darabos, impulzív gondolatai előkészítik a veszélyt, minden hulláma egy gátra tör, —

s ekkor győzelem nélkül, de meg nem győzve, dühös alázattal félreállnak, lemondóan és vigasztalanul simulnak el a tehetetlenségbe. Ahol meg katasztrófára vezet a nagy felkészülése, ott öniróniába pusztul minden támadás, vagy bajjós pointbe, mely soká reszket az olvasóban.

Tompa alakjának egyik érdekessége, melyért nem kevésbé érdemi meg az egész magyar nép figyelmét, költői szemérme, az irtózása a kritikus pillanatban bármilyen érzelmi elomlástól, megveti a „sich preisgeben“ költői gyönyörét és ilyenkor beburkolózik abba az otthon-szötte lepelbe, mellyel művészi tanultságát is mesterien takarja. Könyve beosztása és a ciklusok ugyan sok rétegből összerakott lélekre utalnak, a kritikus is, így kötetben, hamar rátapint a képzettségre, a fejlett önbírálat munkájára, de ha a cím után a vers közepén megállasz, mintha nagyon okos közszékelyt hallanál szilaj szavajárása közben; különösen érzik ilyen robogó lendület az egyszerűségben az „Elmaradt lovas eszmélkedésében“, az „Őszi síralom“-ban és az „Öreg pár a tarlón“ című futamokban. Könnyű ugyan, mondom, leleplezni Tompát: aki így kezeli a sonettet, ilyen természetesen és formára fittyet se hányó, szabatos közönnyel, az túl van a tanulás minden izzadságszagán. Az kantárja-vesztetten galoppra eresztheti pegazusát. Szembetűnő az izoláltan élő Tompában nyelve lüktető modernsége, melyhez töretlen, tiszta úton jutott, a saját intuícioja vezette rá. A mult század német nagyjai és Ady csak átsuhantak a mondatain, de nem a mondanivalóin és távolról sem

a szólamaín. Hegyekbe zárt beszéde az övé, a székely lélek ipara, melyet Tompa kamatoztat a költők között legéusabban.

Hová jut el Tompa László, nem tudom. Ő az a költő ma Erdélyben, akinek semmi kiméletre nincs szüksége, meg se szokta, nem is esnék jól neki. Gyalogösvényről most került országútra, hiszem, hamar állhat a magyar értékelés legszigorúbb centrumába. Munkájának most van a dandárja, pilálatra, ahogy a kötetét nézi, megáll, homlokát se törli s úgy izen ügyetlen-szerényen: „Hát komolyan veszítetek az erdélyi magyar irodalmat? No lám, ki hitte volna...“ MOLTER KÁROLY

ERDÉLY KÖVETEI A PORTÁN

A tudomány szereti magát elbástyázni. Sáncokat, erődítéseket, töltéseket szokott építeni maga köré, hogy az óvatatlan szemtitkaiba, rejtelméibe ne láthasson bele. Szabályok, törvények, igazságok, elvek, megállapítások a tudomány bástyái, melyeken áthatolni csak kemény, megfeszített munkával, a tudós eszközeivel lehet. És kinek van ideje, kedve, ereje, tehetsége erre, a tudományok rengetegjében? Bizony nagyon keveseknek.

Szívesen kell tehát mindig fogadni, nem szabad lenézni, a tudomány népszerűsítőit. Szívesen azt is, ki a feladatra úgy vállalkozik, hogy maga is csak átmenet a laikusból a tudósba, amolyan féltudós; de persze legszívesebben azt, aki tudós és mégis népszerűsít. Hisz ő tudja leginkább, hogy mennyit szabad elvennie a tudományból s mennyit hozzátennie a népszerűsítésből,

megőrizve azért mindkettő érdekeit.

Bíró Vencel dr., ez a biztosfelkészültségű, fiatal történettudós így járt el, mikor „Erdély követei a portán“ című művét megírta. Széles áttekintéssel, mély erudícióval markolta össze témáját, a kevéssé ismertet s alig-alig feldolgozottat, amely pedig számos érdeklődő figyelmét vonhatja maga felé. A tudós alaposságával gyűjtötte egybe az anyagot, mindazt, ami az erdélyi fejedelmek törökországi követküldési szokásaira nézve levéltárakban, okmánygyűjteményekben publikációkban fenmaradt. Csak azután rendezte el hatalmas adathalmazát, megrostálva, egybefoglalva a leglényegesebbjét, hogy végül csoportosítsa a követküldési eljárás különböző fázisai és szereplői szerint.

Tudományos értékű munkát kívánt főleg adni. Figyelemmel volt azonban arra is, hogy Erdély ősi földjének multja, szokásai, emlékei nemcsak kis, zárt körök érdeklődését kötik és köthetik le, de széles rétegeket is. Ezek viszont ismereteik kibővítése, teljesebb tétele céljából nem vihetik harcba történelmi felkészültségük imponáló fegyverzetét.

És ezért Bíró Vencel formát keresett. Megkereste azt a formát, amelyben a tudományosság útát mutat, a laikusok számára is, maga felé. Ez az út, amely a történelmi ismeretek kiegészüléséhez vezet: a tárgy élénk, folyamatos és könnyed feldolgozása. A félig-meddig történeti elbeszélés formája ez, amelyben a tények, események, feljegyzések, adatok százai és százai tetszetős, gördülő, élvezhető és érthető alakban —

nem tulságos-nehezen, de felszínes-könnyen sem — kerülhetnek a tudatba. Bíró Vencel a történelmi tudásközlés e módját igen sikerülten kereste és találta meg. Ez persze nem jelenti azt, hogy művében nincsenek elbeszélési zökkenők, de aránylag kevés számmal. Aztán Bíró Vencel első sorban is tudós, nem szépirod.

A nagyobblélekzetű munka így széleskörű figyelemre joggal tart és tarthat számot. A tudós, a tanulni vágyó diák, a publicista, az újságíró, a mult emlékei iránt rajongó laikus, mind szóra-kozást, elmélyülést, ismeretgazdagodást lelhet Bíró Vencel könyvében. És csöppet sem fárasztó módon. Ami aztán tudósnál elmaradhatatlan akribia: követnévsor, jegyzetek, névmutató, elolvasásra, tanulmányozásra csak azoknak kötelező, akik ezt is megkívánják.

Kodrián Kornél stílusos cím- és belsejrajzai s a Minerva r.-t. kiadói gondossága külsőleg is izléseles alakot adnak a kötetnek.

WALTER GYULA

ROMAIN ROLLAND: A FARKASOK

Társadalmi dráma

A Farkasok Romain Rolland háromfelvonásos drámája. A darab részletgazságságok összeütközése az igazsággal, az eszmével. De kérdés, mit kell ilyen esetben tenni? Az ellentétekhez és a szereplők pompás pszichológiai fejlődésének előtűnk való kibontakozásához egy jelentéktelen esemény vezet: a köztársaság tisztjei elfognak egy porosz kémet, akinél egyik parancsnokukra, a volt arisztokrata D'Oyrionra terhelő levelet talál-
nak. D'Oyrion áruló, meg fog

halni! Elfogják és elítélik. De ekkor az igazság és egy emberélet nevében felszólal Tenlier parancsnok. „Nincsenek bizonyítékok“ mondja és egy embert nem lehet elítélni ezek nélkül. A levél, ahogy a kém is bevallja, hamis. D'Oyriont az arisztokraták tőlük való elpártolásért el akarták vezíteni. — Mostmár; a tény az, hogy D'Oyrion nem jó hazafi, gyanus, örökké szemmel kellett tartani eddig is. Bűnös-e? Mindenki meg van győződve, hogy az, vagy az lehet rövid időn belül. Maga Tenlier is. Egy ember, akire a köztársaságnak nincs szüksége. Meg lehet-e ölni? Meg kell ölni. Verrat parancsnok még a bizonyítékokat is megsemmisíti, amellyel D'Oyrion ártatlansága kitudódhatna. — De ez hazugság. És Tenlier tudja, hogy a köztársaság az „Igaz“ eszmékért fogott fegyvert. „Azon a napon, mikor már nem tud hinni benne, országunk a zsarnokok sötét barlangjává aljasul s mi elveszünk a világra nézve!“

A probléma itt mélyül el. Egy nemzet, mely a legfőbb emberi eszméket hirdeti, felhasználhatja-e minden eszközt célja elérésére? Tenlier azt mondja „Nem!“ és ez szembehelyezi őt a konventtel. Nyilvánosan megvádolja előttük Verrat parancsnokot, hogy a D'Oyrion ártatlanságát bizonyító adatokat megsemmisítette. Vissza hívják Verrat tábornokot, aki ép legnagyobb győzelmét aratta: Mainz elfoglalását, a poroszok elűzését. Verrat a legnépszerűbb ember most Franciaországban. A katonák vakon szeretik, mindenre képesek érte. Az ellenség fenyegeti a köztársaságot. Ez az ember nélkülözhetetlen. És Tenlier követeli: fogjátok őt el! Verrat visz-

szafordítja a vádat: áruló az, aki engem ilyenekkel gyanúsít. Megmutatja sebeit és löporos testét. Követeli, hogy adjanak elégtételt Tenlierral szemben. De a nép előtt és a tisztek előtt Tenlier is fedhetetlen. Tizenegy útközben bizonyította be, hogy a köztársaságot szereti. Elhagyta tanszékét az akadémián, meggyőződése szerint, hogy „a tudomány csak a tett szolgája lehet.“ És itt van az akadémiái tudós tévedése, ami bukását okozza. A tett, amit vállal: háboru. A szent köztársaságért? De ő maga is abba a hibába esik, amit a köztársaságra ró: a célért rossz eszköz. Mert a háboru emberölés és nem jogosult semmi esetben. Az emberélet szent és kiúrtani bűn. Tenlier meg akar menteni egy emberéletet bizonyítékok híján és százakat öl a háboruban. Az ő munkája, a „tett“ más kellett volna legyen. Az ember, akinek az eszme terjesztése életfeladat, nem érheti el háborúval, vérrrel, gyűlölettel. A háborúnak más törvényei vannak és aki jobban ismeri e törvényeket, elsodorja az utjában állót. — A konvent elfogatja Tenliert. — Az elnök megfelel a szemrehányásra saját maga szerint: „A nevem beszennyeztem, de a hazát megmentettük.“ Meg van-e mentve a haza? Romain Rolland nem felel, de a zárt függönyökön túl hallani lehet a zuhanást, az összeomlást. A köztársaság csodálatos egységet mutatott még eddig. A vezetők összetartása, felolvadása egy magasabb egységben, az „én“ elhallgatása vezette eddig az eszmét. Nem ütötte fel a fejét önzés, dicsőségvágy, szerelem, személyi bosszu. De ez az összetartás mégis csak „összetartás a gyűlöletben.“

És előre, végig a darabon egy keserű és kétségbeesett motívum húzódik végig, a figyelő érezheti: itt minden fel fog borulni. Nem az ellenség miatt. Egymást fogják fölfalni. „Homo homini lupus.“

Romain Rolland újra felemelte itt szavát a gyilkolás ellen. Ugyanúgy, mint az „Eljön majd az idő“-ben, ahol Lord Clifford angol tábornaggal mondatja el. De a farkasokban szilárd erővel, rendíthetetlenül, az alakok és a szerkezet biztos, nyílt rajzával. Az az író ez, aki a „Jean Christophe“-ban is előítéletlen, neveltségen, öröklött ellenséges ösztönökön át is el tud jutni az igaz emberi értékek meglátásához, a fajiság által determinált jó és rossz tulajdonságokhoz. Ahogy ott egyensúlyt talál német és francia nép értéke közt, ahogy a világ, az emberiség fejlődéséhez mint szükségességeket beállítja őket, mindezt a lelken keresztül, érzéseken, a zene útján, úgy jut itt el a farkasokban a tiszta értelem útján, tehát szilárdabban, megingathatatlanul az emberi, tiszta eszméhez.

Romain Rolland teljes megértéséhez tartozik még a francia nép ismerete, az a nemzet, ahol a civilizáció, az intelligencia olyan kiváló magas fokokat ért el, a legbefogadóbb nemzet, a kultúra könnyed játékos terjesztője: a világ legsovénabb nemzete. Az intelligencia és a paraszt egy az idegengyűlöletben. Hogy Romain Rolland, Anatole Frances, Barbusse-ök kerülhetnek ki közülök, annak a jele, hogy mégis van egy nagy, világjáró áramlat, amelynek minden országban megvannak a maga képviselői. Annak a jele ez, hogy a magasabb, tisztább emberi gondolkodás korszük-

ség már és megérinti a legkülönbözőbb fajok kiemelkedő fejeit, hogy a gondolkodás és tiszta belátás útján különböző utakon ugyanegy eredményhez jussanak. Hogy most még csak egyesek és ritkák ezek a példák, de már ez biztos jele a nép, a fajok fejlődéséhez, tisztulásához. Hasztalan akarjátok szemeket az igazság előtt lehunyni, ha már egyszer meglátátok, mondja Romain Rolland.

Meglehet, Romain Rolland maga nem jut már el májd a magasabb összetevődésekhez, a néplélek mély értéséhez, tiszta és világos új út mutatásához. Összefoglalja és hirdeti az eszmét, megérteti és terjeszteni segíti. Ebben az esetben is nagy munkát végez. Ép úgy szükség van rá, mint Bergsonra, Martin Buberre, vagy Galileire.

BECSKI IRÉN

DEZSŐ MIKLÓS NAGY- ENYEDI KÉPKIÁLLITÁSA

Mielőtt Dezső Miklóst felékesíteném az öt megillető jelzőkkel, engedtessek meg nekem, hogy piktori művoltáról letöröljek minden olyan vonást, mely azt elrajzolja. Nagyenyeden rendezett kiállításán színes, kellemes hangon szólt meg törekvéseiről. — Nem láttuk grafikai műveit, hogy azok által intím bepillantást nyerhettünk volna munkásságába. Külsejében legfőbb képe egy fejlett technikájú, de nem egészen egyéni stílusú piktorról beszélt. — Éppen ezért ki kell vonnom érdeklődésem köréből ebben a modorban készült munkáit, hogy hulljon le egyéniségéről az idegen lepel, melyet tanulás közben magára öltött s megkapjam mögötte Dezső igazi vénáját, ami egy pár mélyebb

hangu, teltebb színű munkájával szintén képviselve volt. Szeretném, hogy hűségesen kitarson mindig önmaga mellett. Tegye hát be tarisznyájába utravalóul a művészet méz reá váró fáradságos utjaira a következő régi igazságot: a piktor a jó ízlésért és fejlett technikaért folyvást forgatja agyát és karját: meg kell ismerkednie minden eszközzel, el kell sajátítania minden fortélyt, amely ideáljainak meghódításához szükséges, ám a döntő pillanatban eldobja fegyvereit s csupán ösztönei vezeték eszetjét a vásznan vállomás tételre.

Ilyen ihletett pillanatai már régebben is voltak Dezsőnek s e percekben született képeinél merül fel világos színek helyett világító palettája, a mondva stilizálás helyén zamatos impressziója. — A kis méretű „Tímár“-ban adja először koloritjának alaptónusát. E régi képecskétől az újabb keletű „Havasi táj“-ig sokat fejlődött. Kiment a szabad ég alá s meg tudta fogni a napsugárnak percenkénti játékát. Nem csodálom, hogy minden energiája a ragyogó, rózsaszínű sziklának jutott. E kép születése pillanatában igazán csak ez köthette le figyelmét. „Szántás“ című képe előtt Segantinire gondolunk, anélkül, hogy Dezső érdeméből, mely jól sikerült levegő hatásért neki kijár, egy cseppet is elvehetnénk. — Egy ér fakadt fel ez alkotásnál abból a mély forrásból, melyet Dezső még nem fedhetett fel egészen előttünk, de melyet megható igyekezetéből is kiérzünk.

Most új állomás felé indul. — Ha jobban ismeri vala művészeti viszonyainkat, vagy mások az élet körülményei, már rég ott találtak volna őt, ahova most igyekeznek. — Nagybányára megy, hogy haza találjon; ott majd összeülnek a természettel és szíve diktálása szerint hímezi meg a művészi palástot maga köré. Csak vigye szűzen a lelkét elhatározásával; mi igaz érdeklődéssel várjuk őt, hogy megtermékenyülve viszontláthassuk.

DÓCZYNÉ BERDE AMÁL

NAPKELET HIREI

Napkelet estély Marosvásárhelyen és Dicsőszentmártonban. Örjási érdeklődés kísérte a Napkelet szerkesztőségének Marosvásárhelyen és Dicsőszentmártonban január 19-én és 21-én megtartott estélyeit, melyeken a Napkelet szerkesztőségéből Paál Árpád, Ligeti Ernő és Nyíró József vettek részt. Marosvásárhelyen Molter Károly vezette be az estélyt és részt vettek rajta Lorber Ilona opera énekesnő, N. Tessitori Nóra előadó művésznő, a kolozsvári magyar színészek, L. Szántó Margit, Lengyel Vilmos és Forgács Sándor Szép Ernő Május című darabját mutatták be. Dicsőszentmártonban részt vettek az estélyen a magyar művészek kivételével a fentiek, valamint Berde Mária, Bakóczy Károly, Molter Károly és Sípos Domokos írók. Ez utóbbi a dicsőszentmártoni estély megrendezése körül is nagy érdemeket szerzett.

Amerikai porcellán puder a puderek királynője.
YES Zöld zárószallag nélkül hamisítvány!

Renner Testvérek és Társai

Bőrgyár Részvény-Társaság

Telefon: 13-46, 798, 547.

Cluj-Kolozsvár

Sürgöncim: „Dermata” Cluj

Románia legnagyobb és legmodernebb bőripari üzeme. Előállit:

Bőrgyárában:

borju- és marha-, chevreau-, chevette és butorbőröket, croupon-, lábas-ésbivalyaltalpakat, talpbélést, hasításokat, barna- és fekete tehénbőrt, borjubőrt, fekete és naturlankbőrt, huzóbőrt valamint bőröndbőröket.

Cipőgyárában:

Box-, chevreau-, lakkcipőket és színes férfi-, női- és gyermekcipőket elsőrangú kivitelben

Gépszijgyárában:

vizesen nyújtott gépszijakat mindenféle méretben és erősségben, egyszerű és dupla kivitelben, dynamo, compressor, Gatter és félkeresztszijakat, varrószijakat, bőrszinorokat, technikai bőröket és cipőrámát.

Fiókok:

BUKAREST, BRASSÓ, TEMESVÁR, NAGYSZEBEN, CERNAUTI, SZATMÁR, DÉVA, MAROSLUDAS, BOKSÁNBÁNYA, ORAVICABÁNYA, DETTE ÉS MINDEN JELENTÉKENYEBB VÁROSBAN.

Erdélyi Bank

és Takarékpénztár R.-T.

CLUJ—KOLOZSVÁR

Piata Unirii (volt Mátyás király tér) 32. szám.

(Saját ház)

Alapítva:
1894-ben.

Fióktintézet:
TORDÁN.

Leggyorsabban eszközöl átutalásokat a belföld és külföld bármely piacára a legelőnyösebb feltételek mellett. Idegen pénzek vétele és eladása. — Betéteket a legmagasabb kamatláb mellett gyümölcsötzet naptól-napig és azokat felmondás nélkül bármikor visszafizeti. Betéteket terhelő tőkeamatadót a bank sajátjából külön fizeti

GANZ

villamossági
részv.-társaság
üzemvezetősége
Kolozsv., Széki-
palota. Tele-
fon: 403. sz.

Elvállal elektromos
világítási berendezéseket. —
Anyagok állandóan raktáron :: ::

Fülöp Ferenc

műasztalos. Cluj-Kolozsvár, Strada Pata

(volt Garai János-u.) 114 sz.

Tervez és készít háló-, ebédlő-, uri-, fogadó- és leányszobákata legegyszerűbbtől a legmodernebb kivitelig. Valamint boltberendezéseket és portálokat kifogástalan minőségben.

Mezőgazdasági Bank és Takarékpénztár R.-T.

KOLOZSVÁR, FÓTÉR 9.

○○○○○

FIÓKINTÉZET:

DÉS

Betéteket elfogad könyvecskére vagy folyószámlára a legmagasabb kamatozás mellett. — **Leszámitol** váltókat és kölcsönöket a legelőnyösebb feltételek mellett folyósít. — **Atulások**at Középeurópa bármely államába fix-áron, vagy napi árfolyamon a leggyorsabban és a legjutányosabban eszközöl.

AGRÁR TAKARÉKPÉNZTÁR RT. MAROSVÁSÁRHELYEN

Saját tőkéje: 24,000,000 Lei

Fióköntézetek: Csíkszereda, Gyergyószentmiklós, Kézdivásárhely, Marosludas, Nagyenyed, Nyárádszereda, Parajd, Sepsiszentgyörgy, Székelykeresztúr, Székelyudvarhely.

Érdekköréhez tartozó ipari és kereskedelmi vállalatok:

Marosludasi Mezőgazdasági Termény- és Áruraktár r.-t. Marosludas,
Fischer-féle folyékony pótkávégyár r.-t. Marosvásárhely,
„Vinegra“ ecetgyár b. t. Marosvásárhely,
Székely és Réti Erdélyrészi Butorgyár r.-t. Marosvásárhely,
Tégla és Agyagárugyár r.-t. Marosvásárhely,
Megyesfalvi Gőztégla- és Cserépgyár r.-t. Megyesfalva,
Erdélyrészi Építő r.-t. Marosvásárhely,
Székely Gazdák Szövetkezete, Marosvásárhely,
„Orient“ behozatali és kiviteli r.-t. Marosvásárhely,
„Coloniale“ kereskedelmi r.-t. Marosvásárhely,
Székelyudvarhelyi Bőrgyár r.-t. Székelyudvarhely,
Ósmaroszkéi Faipari r.-t. Szováta,
Domnikai Faipari r.-t. Domnik,
„Fortuna“ zsiradék és vegyipari r.-t. Marosvásárhely,
„Romanopharmacia“ vegyszeti gyár r.-t. Marosvásárhely,
Lingner szövőgyár r.-t. Nagyenyed.

Foglalkozik a banküzlet minden ágával!

SZAMOSUJVÁRI

SERTÉSHIZLALÓ
ÉS HUSIPARI R.-T.

SZAMOSUJVÁR

*Minden
héten gazdag
tartalommal
jelenik meg a*

**Színház és
Társaság**

Kiadóhivatal:

Str. Iuliu Maniu 6.

(v. Szentegyház-u.)

Erdélyi

Mezőgazdasági

**Részvény
Társaság**

CLUJ

**Az agrártörvény
végrehajtási
utasítása**

A terjedelmes utbaigazítással, mu-
tatóval ellátott könyv ára 20 Lei.

megrendelhető a
Lapkiadó Részv.-
Társaságnál Cluj,
Str. Universităţii 3
(volt Unió-utca).

ÁTUTALÁST

bármely külföldi országba
közvetlen összeköttetéssel
■ alapján eszközöl a ■

KÖZGAZDASÁGI BANK

UNIÓ-UTCA 20.

III

Váltóleszámitolási Beté-
tek naptól-napig való ka-
matoztatása. Átutalások
belföldi forgalomban l ■
Idegen pénznemek vétele
■ és eladása ■

Megjavult a közbiztonság

Már nem fojthatja meg
az az átkozott köhögés,

mert megérkeztek
békebeli minőségben

az Egger-féle gyöggycukorkák

Kapható minden
gyógyszertárban és drogeriában

MODERN KÖNYV ÉS ZENEMŰKERESKEDÉS

a világirodalom
legkiválóbb és
legfrissebb alkotásainak; bel- és
külföldi napila-
pok, folyóiratok,
divatlapok stb.
állandó nagy-
raktára a

FRIEDMANN HIRLAPIRODA
CLUJ-KOLOZSVAR. FÖTÉR 26 SZÁM.

KOLOZSVARI TAKARÉKPÉNZTÁR ÉS HITELBANK R. T. KOLOZSVART PIATA UNIRII VOLT MATYAS KIRÁLY TÉR 7.

Alaptőkéje :
16,000.000 L.
Tart. circa :
16,000.000 L.

Fiókjai: Désen,
Dicsőszentmárton-
ban és Gyulafehé-
váron. Affiliált in-
tézetei: a Torda-
aranyosvármegyei
Takarékpénztár r.
t. és Bognár és
Szántó Kereskedel-
mi r. t. áruraktá-
rai a vasuti állo-
más mellett.

Betéteket elfogad. Váltókat
leszámit. Átutalásokat telje-
sit Safe deposit.
Mindenféle bankszerű ügyle-
tet előnyösen végez.

Keleti Újság

és az

5 Órai Újság

a

legnépszerűbb

BCU Cluj / Central University Library Cluj

napilapok.

NAPKELET

a legolvasottabb folyóirat